

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет міжнародного туризму та економіки

Кафедра туристичного, готельного та ресторанного бізнесу

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи

другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему: ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Виконала: студентка II курсу, групи МТЕ-111м

Спеціальності: 242 Туризм

(код і найменування спеціальності)

Освітня програма: Туризмознавство

ТИМОШЕНКО В.В.

(прізвище та ініціали)

Керівник КОРНІЄНКО О.М.

(прізвище та ініціали)

Рецензент _____

(прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Інститут, факультет Міжнародного туризму та економіки

Кафедра Туристичного, готельного та ресторанного бізнесу

Ступінь вищої освіти Другий (магістерський) рівень

Освітньо-кваліфікаційний рівень магістр

Спеціальність 242 Туризм
(шифр і назва)

Освітня програма (спеціалізація) Туризмознавство
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри ТГРБ

Валентина ЗАЙЦЕВА

«___» _____ 2022 року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТКИ

ТИМОШЕНКО Вікторії Василівни

(прізвище, ім'я по батькові)

1. Тема роботи (проекту) Економічна безпека туристичного підприємства,
керівник роботи (проекту) КОРНІЄНКО О.М., к.е.н., доцент ,
затвердженні наказом вищого навчального закладу від 09 вересня 2022 року № 286
2. Строк подання студентом роботи (проекту) 01.12.2022 р.
3. Вихідні дані до роботи (проекту) в роботі використанні бухгалтерські звіти туристичної фірми «Поїхали з нами», підручники, навчальні посібники, монографії, наукові публікації, матеріали науково-практичних конференцій, Інтернет-джерела
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
Розділ 1. Теоретичні основи економічної безпеки туристичних підприємств.
Розділ 2. Аналіз та оцінка економічної безпеки туристичного підприємства.
Розділ 3. Шляхи забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
5 таблиць, 10 рисунків

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	КОРНІЄНКО О.М., доц. каф. ТГРБ	01.09.2022	01.10.2022
2	КОРНІЄНКО О.М., доц. каф. ТГРБ	01.09.2022	20.10.2022
3	КОРНІЄНКО О.М., доц. каф. ТГРБ	01.09.2022	05.11.2022
Нормо контроль	ГУРОВА Д.Д., доцент каф. ТГРБ	01.09.2022	10.11.2022

7. Дата видачі завдання 1 вересня 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	01.09.2022	виконано
2	Вивчення літературних джерел	01.09-10.09.2022	виконано
3	Збір матеріалу на кваліфікаційну роботу	01.09-01.10.2022	виконано
4	Групування та аналіз зібраного матеріалу	01.09-11.10.2022	виконано
5	Виконання першого розділу	01.10.2022	виконано
6	Виконання другого розділу	20.10.2022	виконано
7	Виконання третього розділу	05.11.2022	виконано
8	Формування висновків та рекомендацій	12.11.2022	виконано
9	Оформлення кваліфікаційної роботи	17.11.2022	виконано
10	Перевірка роботи на плагіат	22.11.2022	виконано
11	Перевірка роботи керівником	24.11.2022	виконано
12	Одержання відгуку та рецензії	25.11.2022	виконано
13	Попередній захист кваліфікаційної роботи	28.11.2022	виконано
14	Подання роботи на кафедру	01.12.2022	виконано
15	Захист кваліфікаційної роботи	12.12.2022	виконано

Студент

(підпис)

Вікторія ТИМОШЕНКО

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи (проекту)

(підпис)

Ольга КОРНІЄНКО

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Актуальність теми. Розвиток туристичної сфери відбувається з одночасним зростанням кількості туристичних ризиків, тому для ефективного функціонування та забезпечення успіху господарської діяльності туристичних підприємств необхідна досконала система їхньої економічної безпеки.

Потреба постійного дотримання економічної безпеки зумовлена об'єктивно наявним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування та досягнення головних цілей своєї діяльності. Рівень економічної безпеки туристичного підприємства залежить від того, наскільки ефективно її керівництво і спеціалісти (менеджери) будуть спроможні уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складників зовнішнього і внутрішнього середовища.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження економічної безпеки туристичного підприємства в сучасних умовах.

Виходячи з поставленої мети, доцільно виконати такі **завдання**: обґрунтувати теоретичні аспекти економічної безпеки туристичних підприємств; проаналізувати економічні ризики туристичного підприємства; провести інтегральну оцінку економічної безпеки туристичного підприємства; визначити напрями забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства.

Об'єктом дослідження є економічна безпека у сфері туризму.

Предметом дослідження є процес забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства.

Методи дослідження: загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: описовий, логічного узагальнення, аналізу та синтезу, абстрактно-логічного, експертних оцінок, схематичного й графічного зображення.

Інформаційну базу дослідження становлять нормативно-правова база

України, аналітичні звіти, підручники, навчальні посібники, монографії, наукові публікації, матеріали науково-практичних конференцій, Інтернет-джерела, власні дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в подальшому розвитку теоретичних підходів та розробці практичних рекомендацій щодо шляхів забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства та зменшення впливу економічних ризиків в діяльності підприємства.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання запропонованих практичних рекомендацій щодо оптимізації рівня економічної безпеки у діяльності досліджуваного туристичного підприємства, а також можуть бути використані керівниками інших туристичних підприємств з метою визначення ключових проблем (ризиків) економічної безпеки туристичного підприємства, впливу ризиків на забезпечення економічної безпеки та їх мінімізацію (довідка впровадження №17/11 від 20.11.2022 р.).

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні результати, викладені в роботі, доповідалися й обговорювалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку» (м. Старобільськ, 16–17 листопада 2021 р.) та Міжнародній науково-практичній конференції «Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарства» (м. Запоріжжя, 25 листопада 2022 р.), за результатами яких опубліковано тези доповідей.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку посилань (52 найменування) та 2-х додатків. Загальний обсяг роботи становить 97 сторінок комп'ютерного тексту (3,62 авт. арк.), основний зміст роботи викладено на 85 сторінках (3,15 авт. арк.). Робота містить 5 таблиць та 10 рисунків.

АНОТАЦІЯ

Тимошенко В.В. Економічна безпека туристичного підприємства. – Кваліфікаційна робота.

У роботі обґрунтовано теоретичні аспекти економічної безпеки туристичних підприємств; проаналізовано економічні ризики туристичного підприємства; проведено інтегральну оцінку економічної безпеки туристичного підприємства; визначено напрями забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства

Ключові слова: ризик, туристичне підприємство, аналіз, управління, економічна безпека.

ANNOTATION

Tymoshenko V.V. Economic Security of the Travel Company. – Qualifying work.

The paper substantiates the theoretical aspects of the economic security of tourist enterprises; analyzed the economic risks of the tourist enterprise; an integral assessment of the economic security of the tourist enterprise was carried out; directions for ensuring the economic security of the tourist enterprise are determined

Key words: risk, tourist enterprise, analysis, management, economic security.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

грн. – гривня

див. – дивись

дод. – додаток

ЕБТП – економічна безпека туристичного підприємства

ін. – інше

м. – місто

млн. – мільйон

млрд. – мільярд

МСП – мале та середнє підприємництво

р., рр. – рік, роки

рис. – рисунок

СНД – Співдружність Незалежних Держав

ст. – стаття

табл. – таблиця

тис. – тисяча

т.п. – тому подібне

т.д. – так далі

ФОП – фізична особа підприємець

% – відсоток

ЗМІСТ

ВСТУП	10
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ	13
1.1. Сутність і структура економічної безпеки туристичних підприємств	13
1.2. Система індикаторів оцінки економічної безпеки туристичних підприємств	19
1.3. Формування економічної безпеки туристичних підприємств	26
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА	38
2.1. Аналіз економічних ризиків туристичного підприємства	38
2.2. Інтегральна оцінка економічної безпеки туристичного підприємства	54
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА	64
ВИСНОВКИ	83
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	86
ДОДАТКИ	91
Додаток А	92
Додаток Б	97

ВСТУП

Актуальність теми. Перехід національного господарства на засади ринкової економіки та, як наслідок, – урізноманітнення способів конкурентної боротьби, поставили суб'єкти господарювання в умови, коли вони змушені приділяти значну увагу питанням забезпечення своєї економічної безпеки. У сучасній економічній ситуації виробничі одиниці самостійно визначають свою економічну політику, формують портфель замовлень, організовують виробництво і збут товарів, відповідають за результати господарської діяльності. Все це актуалізує проблему забезпечення економічної безпеки бізнесу в сучасних умовах.

Розвиток туристичної сфери відбувається з одночасним зростанням кількості туристичних ризиків, тому для ефективного функціонування та забезпечення успіху господарської діяльності туристичних підприємств необхідна досконала система їхньої економічної безпеки.

Питанням економічної безпеки та управління економічною безпекою у сфері туризму присвячені наукові дослідження і публікації багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених: В. П. Мунтіяна, Г. Б. Пастернак-Таранущенко, В. В. Ярочкина, М. Т. Бендікова, М. Г. Ващенко, Т. С. Ковальова, Г. В. Козаченко, О. Л. Ляшенко, Л. О. Шемаєву, І. Ф. Зінов'єва, В. М. Козирєва, О. М. Корнієнко, Г. Г. Савіної, А. В. Таксанова, С. М. Цьохли та ін.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження економічної безпеки туристичного підприємства у сучасних умовах.

Для досягнення поставленої мети в роботі були поставлені наступні задачі:

- обґрунтувати теоретичні аспекти економічної безпеки туристичних підприємств;
- проаналізувати економічні ризики туристичного підприємства;
- провести інтегральну оцінку економічної безпеки туристичного

підприємства;

– визначити напрями забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства.

Об'єктом дослідження в даній роботі є економічна безпека у сфері туризму.

Предметом дослідження виступає процес забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань під час написання роботи було використано такі загальнонаукові та спеціальні методи: описовий – для дослідження сутності економічної безпеки, логічного узагальнення – для забезпечення послідовності в проведенні наукового дослідження й формування висновків; аналізу та синтезу – для дослідження економічної безпеки туристичного підприємства; абстрактно-логічного – для обґрунтування шляхів забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства; метод експертних – для оцінки загроз економічної безпеки туристичного підприємства; схематичного й графічного зображення – для схематичного подання ключових теоретичних аспектів дослідження проблеми й наочного зображення аналітичних даних.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних підходів та розробці практичних рекомендацій щодо шляхів забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства та зменшення впливу економічних ризиків в діяльності підприємства.

Практичне значення. Практична значимість дослідження полягає у можливості використання запропонованих практичних рекомендацій щодо оптимізації рівня економічної безпеки у діяльності досліджуваного туристичного підприємства, а також можуть бути використані керівниками інших туристичних підприємств з метою визначення ключових проблем (ризиків) економічної безпеки туристичного підприємства, впливу ризиків на забезпечення економічної безпеки та їх мінімізацію (довідка впровадження № 17/11 від 20 листопада 2022 р.).

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку посилань (52 найменування) та 2-х додатків. Загальний обсяг роботи становить 96 сторінок комп'ютерного тексту (3,62 авт. арк.), основний зміст роботи викладено на 84 сторінках (3,15 авт. арк.). Робота містить 5 таблиць та 10 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Сутність і структура економічної безпеки туристичних підприємств

Економічна безпека являє собою універсальну категорію, що відображає захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави і закінчуючи кожним її громадянином. Саме тому поняття економічної безпеки в науковій літературі розглядається у широкому розумінні на рівні держави та у вузькому розумінні на рівні підприємства.

На сьогодні немає єдиної думки з приводу термінів економічної безпеки підприємств [2].

Економічна безпека підприємства – це стан захищеності діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього та внутрішнього середовища, а також спроможність швидко усувати різноманітні погрози. Зміст цього поняття містить у собі систему засобів, що забезпечують конкурентоспроможність і економічну стабільність підприємства. Головна мета економічної безпеки підприємства полягає у тому, щоб гарантувати його стабільне та максимально ефективне функціонування в цей час і високий потенціал розвитку в майбутньому.

У межах поняття «безпека сфери туризму» слід розрізняти безпеку туристів, безпеку суб'єктів туристичної діяльності та держави, а також безпеку навколишнього середовища. Кожне з цих понять є багатограним і потребує конкретного аналізу та осмислення [6].

У загальному розумінні, категорію «безпека» можна трактувати як стан захищеності життєво важливих інтересів усіх об'єктів безпеки (держави, суспільства, особистості) від реальних чи потенційних, різних за своїм походженням, зовнішніх та внутрішніх небезпек: політичних,

економічних, військових, інформаційних, екологічних тощо. Серед публікацій існує чимало визначень «безпеки в туристичній діяльності».

Поняття «безпека туристичної діяльності» є складним та багатогранним. Стаття 13 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» дає визначення поняття «безпека в галузі туризму» як сукупність чинників, що характеризують соціальний, економічний, правовий та інший стан забезпечення прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та держави в галузі туризму [8].

Економічна безпека туристичної фірми (підприємства, організації) – це такий стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, операторів – менеджерів, інформації) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективно їх невикористання для стабільного функціонування та динамічного розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам).

З розвитком ринкових реформ в Україні, посиленням конкуренції між суб'єктами господарювання виникає проблема формування та забезпечення економічної безпеки, що є головною передумовою підтримання стійких позицій підприємств на внутрішньому та міжнародному ринках.

Виходячи з усього вищесказаного, зробимо висновок, що структура економічної безпеки туристичної сфери буде мати такі складові: екологічна, фінансова, інвестиційна, соціальна, інноваційна та функціональні складники.

Склад економічної безпеки туристичного підприємства потрібно виразити такими складовими: туристична, техніко-економічна; фінансова, кадрова, інформаційна [20].

Успіх підприємства в умовах конкурентної боротьби обумовлюється здійсненням постійного моніторингу позицій на ринку, дослідженням сильних та слабких сторін власної господарської діяльності і конкурентів, здатністю пристосовуватись до змін ринкових ситуацій.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що поняття безпека в туристичній діяльності містить в собі велику кількість трактувань.

Але можна виділити основні складові цього поняття: безпека туристів; безпека суб'єктів туристичної діяльності і держави; безпека навколишнього середовища.

Як бачимо, економічна безпека охоплює всі сфери функціонування туристичного підприємства, а тому потребує пильної уваги та постійного нагляду з боку всіх служб підприємства, оскільки незначна зміна рівня окремого її складника може призвести до значної зміни економічної безпеки загалом внаслідок взаємодії самих цих складників. А, як показує практика побудови роздрібних мереж, саме синергетичний ефект дає змогу досягати високих темпів розвитку, потрібних для підтримання конкурентоспроможності мережі на роздрібному ринку, який нестримно заповнюється [6].

Для забезпечення економічної безпеки потрібно передбачити всі загрози, які можуть завдати збитку діяльності туристичного підприємства. Аналіз літератури, присвячений цій проблематиці, дає підставу зробити висновок, що не існує єдиної класифікації загроз. Найчастіше автори виокремлюють лише внутрішні і зовнішні загрози, при цьому не наводячи конкретної класифікації.

Для визначення економічної безпеки туристичного підприємства повинні використовувати систему показників (індикаторів) економічної безпеки, що показує рівень забезпечення економічної безпеки на підприємстві рітейлу [1].

Забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства передбачає виділення, аналіз і оцінку існуючих загроз за кожним із функціональних складників і розробки на їх основі системи протидіючих заходів, що попереджають початок негативних явищ у діяльності підприємства.

Система оцінки та аналізу економічної безпеки охоплює сукупність послідовних, взаємозв'язаних між собою блоків, етапів діяльності, систематизованих і пристосованих до цих завдань методик, методів,

моделей, що дають змогу виявити, оцінити і зменшити дію господарських ризиків до прийняттого рівня з мінімальними затратами корпоративних ресурсів.

Потреба постійного дотримання економічної безпеки зумовлена об'єктивно наявним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування та досягнення головних цілей своєї діяльності.

Рівень економічної безпеки туристичного підприємства залежить від того, наскільки ефективно її керівництво і спеціалісти (менеджери) будуть спроможні уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складників зовнішнього і внутрішнього середовища. Джерелами негативних впливів на економічну безпеку підприємства ритейлу можуть бути [12]:

- свідомі чи несвідомі дії окремих посадових осіб і суб'єктів господарювання (органів державної влади, міжнародних організацій, підприємств (організацій) – конкурентів);

- збіг об'єктивних обставин (стан фінансової кон'юнктури на ринках певного підприємства, наукові відкриття та технологічні розробки, форс-мажорні обставини тощо). Залежно від суб'єктної обумовленості негативні впливи на економічну безпеку можуть мати об'єктивний і суб'єктивний характер. Об'єктивними вважають такі негативні впливи, які виникають не з вини конкретного підприємства або його окремих працівників. Суб'єктивні впливи мають місце внаслідок неефективної роботи підприємства загалом або окремих його працівників (передусім керівників і функціональних менеджерів).

Господарська діяльність завжди обтяжена ризиком, що може бути меншим чи більшим, але зовсім уникнути його неможливо. Середовище діяльності господарюючих суб'єктів все більше стає ринковим, що вносить додаткові елементи невизначеності, розширює межі ризикованих ситуацій. За цих умов виникає невпевненість щодо отримання кінцевого результату, а,

отже, зростає і ступінь ризику [3].

Підприємство подано у вигляді точки перетину фінансових, матеріальних, кадрових та інформаційних потоків, що відображають виробництво продукції, використання сировини, матеріалів, обладнання, технології, фінансових ресурсів та ін. Основні властивості соціально-економічного, географічного середовища відіграють роль фонових факторів, що збільшують або зменшують ризики взаємовідносин з іншими суб'єктами ринку.

Функціонування підприємництва з позиції дії зовнішніх факторів постійно знаходиться під загрозою погіршення результатів діяльності, тому що завжди можливе порушення необхідних регіональних, галузевих та міжгалузевих потоків. Такі порушення виникають через дію різних партнерів підприємства – постачальників, споживачів, інвесторів та ін.

До ризикових факторів слід відносити лише ті можливі зміни у вхідних та вихідних потоках, що неможливо заздалегідь та однозначно передбачити.

Оскільки ризик має об'єктивну основу через невизначеність зовнішнього середовища і суб'єктивну, через прийняття рішення конкретною людиною, то успіхи і невдачі в підприємницькій діяльності слід розглядати як взаємодію цілого ряду факторів. Одні з них являються зовнішніми по відношенню до господарюючого суб'єкта, а інші – внутрішніми [16].

Фактори, що складаються з показників внутрішньої діяльності підприємства, є внутрішніми.

Параметри, що характеризують зовнішнє по відношенню до підприємства середовище, складають зовнішні фактори. В аналізі ризику в ринкових умовах господарювання особливе значення має розподіл факторів на керуючі (регульовані) та не керуючі (нерегульовані).

Важко виявити пріоритетність того чи іншого фактора, тому що вони зв'язані один з одним: зміна одного фактора може призвести до зміни інших,

а тому їх вплив на рівень ризику взаємопов'язаний [10].

Кількість зовнішніх факторів ризику та їх перелік може змінюватися протягом часу.

Розподіл факторів на дві групи – фактори прямого впливу та фактори непрямого впливу пов'язаний з тим, що безпосередньо впливають на рівень ризику фактори першої групи, тобто зміни законодавства, взаємовідносини з партнерами, конкуренція та ін.

Фактори непрямого впливу, тобто політична обстановка, економічна обстановка, міжнародні події, стихійні лиха можуть не чинити (виявляти) прямої дії на рівень ризику, але сприяють його зміні.

Основу практичних дій зі забезпечення безпеки складає розвиток відповідних наукових підходів, який в першу чергу повинен здійснюватися по таких напрямках, як розробка єдиної наукової термінології; дослідження проблем інформатизації управління безпекою; розробка управлінських технологій, альтернативних ризик-технологіям, що забезпечують попередження ризиків і небезпеки; формування організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою розвитку підприємства [4].

Правильне вирішення проблеми забезпечення безпеки суб'єктів економічної діяльності знаходиться в прямій залежності від однозначного розуміння всіма посадовцями, причетними до цієї діяльності, основного категоріального апарату, вживаного при її здійсненні і, перш за все, уточнення змісту таких категорій, як «небезпека», «безпека», «ризик» та ін. Усі названі, як й інші поняття, що характеризують дану діяльність, взаємопов'язані, і тому кожне з них має лише відносну самостійність. Це означає, що розкриття суті одних понять можливо лише при адекватному розумінні значення інших. На цю обставину важливо звернути особливу увагу вже тому, що розкриття змісту безпеки як стану, і поняття, що відображає цей стан, є можливим лише при з'ясуванні значення і суті небезпеки.

Виходячи зі сказаного, можна дійти висновку, що безпека означає

відсутність в даний момент реальної загрози спричинення будь-якій діяльності, цінностям або особам тієї конкретної шкоди, настання якої раніше побоювалися.

Для забезпечення безпеки важливо уміти правильно оцінити ситуацію, що склалася, і встановити наявність або відсутність небезпеки. Остання може бути реальною і уявною [7].

За наявності небезпеки першого виду і неприйнятті запобіжних її заходів безпеки, можливість спричинення збитку буде реалізована. За наявності небезпеки другого виду, тобто не реальної, а уявної небезпеки, вжиття заходів безпеки виявляться надмірними, непотрібними, а самі витрати на реалізацію заходів безпеки нераціональними.

Разом з оцінкою конкретних фактів, що свідчать про наявність реальної загрози спричинення кому-небудь шкоди, слід виділяти чинники, що створюють потенційну реальну загрозу. До них відносяться неконкурентні методи поведінки постачальників, покупців і прямих конкурентів. Такі методи негативно позначаються на діяльності економічних суб'єктів [11].

Якщо небезпека характеризується наявністю загрози конкретним суб'єктам, колективу і суспільству, то для безпеки характерна відсутність загрози в конкретний момент часу. Оскільки безпека звільняє людину/економічний суб'єкт від психофізіологічної напруженості і пов'язаних з нею негативних наслідків, вона є необхідною, що обумовлює пошук шляхів її забезпечення.

1.2. Система індикаторів оцінки економічної безпеки туристичних підприємств

Важливою складовою частиною досліджень економічної безпеки є визначення системи її індикаторів (критеріїв або показників), які повинні регулювати та визначати процес проведення економічних перетворень.

Набір індикаторів являє собою взаємопов'язану систему показників, кожний з яких характеризує певний аспект економічної сфери. Ці індикатори повинні враховуватися при формуванні стратегії економічного розвитку, засад проведення структурних перетворень в господарській сфері, тому в умовах сучасної економіки важлива роль належить процесу визначення системи критеріїв і показників економічної безпеки та параметрів їх оцінки.

Важливість та необхідність розробок питань формування системи індикаторів економічної безпеки пояснюється потребою держави в конкретних показниках-орієнтирах економічного розвитку, подальшому обґрунтуванні доцільності проведення окремих напрямів економічних реформ (виходячи з показників економічної безпеки) [9] та формуванні на основі отриманих даних регіональної картини економічної безпеки держави.

Показником називають найбільш загальне поняття для всіх видів кількісної інформації.

Кожний показник має свої характерні особливості. Розглянемо можливі форми реалізації значень економічної безпеки. Індикатором є найбільш загальний показник, на основі якого можливо встановити зміни в стані економічної системи [14].

Коефіцієнт – числовий множник при буквенному виразі, це відомий множник при тій чи іншій ступені невідомого або постійний множник при змінній величині.

Усі коефіцієнти економічної безпеки є результатом взаємовпливу показників-стимуляторів та показників-дестимуляторів. Саме від особливостей взаємодії цих складових елементів під час проведення розрахунків залежить формування рівня економічної безпеки.

При проведенні досліджень важлива роль належить пороговим (граничним) значенням показників економічної безпеки.

Порогові значення визначають як граничні величини (критерії), недотримання яких перешкоджає нормальному розвитку різних елементів відтворення, призводить до формування негативних та руйнівних тенденцій

в економічній безпеці. Зазначені величини виступають важливим інструментом системного аналізу, прогнозування та соціально-економічного планування [22].

Необхідно підкреслити, що найвища ступінь безпеки досягається при умові, що весь комплекс показників знаходиться в діапазоні припустимих меж своїх порогових значень, а порогові значення одного показника досягаються не в збиток іншим [17].

Окремі автори [10] пропонують при визначенні показників безпеки враховувати вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на дотримання їх прийняттого рівня.

У проблематиці визначення показників економічної безпеки важлива роль належить категоріям компенсаційного потенціалу і компенсаційних ресурсів, що мають за мету «вирівнювання» рівнів функціонування показників, які внаслідок впливу певних дестимулюючих чинників втратили свій потенціал.

В. Т. Шлемко та І. Ф. Бінько серед загальної кількості індикаторів пропонують виділити 12 основних. Дані індикатори відображають фактичний стан економічного розвитку держави та дають чітке уявлення про перебіг трансформаційних процесів, хоча серед наведеного переліку окремі показники (наприклад, енергетична залежність) потребують переосмислення стосовно доцільності їх введення до системи індикаторів економічної безпеки.

Розробники Концепції економічної безпеки України (Інститут економічного прогнозування НАН України, керівник проекту В. М. Геєць) [20] висунули пропозицію диференціювати індикатори за окремими об'єктами економічної безпеки. Пропонується диференціація індикаторів за такими об'єктами: фінансовий стан суб'єктів господарювання, збалансованість макроекономічних пропорцій, грошово-кредитна система, технологічний рівень виробництва, структура та рівень виробництва, виробнича інфраструктура, матеріальні ресурси, зайнятість та ринок праці,

взаємовідносини між працедавцями та найманими працівниками, ринкова інфраструктура, інституційні перетворення, зовнішня торгівля, зовнішні інвестиції, розвиток науки і техніки.

Подібний принцип покладений і в основу системи показників економічної безпеки М.М. Єрмошенка [41], який пропонує критерії, що характеризують економічну сферу, визначати по її складових (секторах). Кожний сектор економіки (а їх 10) включає до свого складу критерії (характеристики) та порогові значення індикаторів, притаманні обраному аспекту.

Наведені якісні та кількісні критерії та їх порогові значення характеризують економічну сферу, яка, по-перше, притаманна ринковим відносинам, по-друге, знаходиться в безпечному стані.

Функціями економічної безпеки є [38]: захисна, регулятивна, превентивна (попереджувальна), інноваційна, соціальна, діагностична.

Захисна функція полягає в необхідності захисту економічної системи від внутрішніх і зовнішніх небезпек. Її реалізація безпосередньо прямо пов'язана з формуванням і використанням ресурсного потенціалу економіки. Звідси випливає триєдине завдання гарантування економічної безпеки:

- створення соціально-економічних ресурсів, необхідних і достатніх для відображення загроз і гарантування економічної безпеки;
- захист ресурсів країни від нераціонального використання, руйнування й інших негативних явищ, які завдають шкоди національній економіці;
- захист національної економіки від зовнішнього соціально-економічного впливу (вторгнення), що наносить збиток безпеці країни.

Регулятивна функція означає, що нейтралізація ризиків і гарантування економічної безпеки відбуваються за допомогою механізмів, представлених різними підсистемами економічних відносин: внутрішньогосподарським, безпосередньо ринковим механізмом й механізмом державного регулювання економіки. Кожний з названих регулюючих механізмів має свої функції,

об'єкти й суб'єкти, методи та інструменти.

Механізм ринкового саморегулювання є об'єктивною основою нейтралізації виникаючих загроз. За допомогою цін і конкуренції економіка повертається в рівновагу.

У той же час практика господарювання переконливо підтверджує обмежену здатність господарюючих суб'єктів до прийняття оптимальних рішень в умовах невизначеності економічної ситуації ринкової кон'юнктури [13].

Ринковий механізм – носій індивідуальних і групових інтересів, у той час як держава, виражаючи національні економічні інтереси, покликана координувати дії суб'єктів з урахуванням балансу їхніх інтересів на всіх рівнях (мікро-, мезо-, макроекономічному).

На макроекономічному рівні регулююча функція проявляється не лише в нейтралізації або зниженні небезпек, але й в одержанні додаткових вигод (забезпечення стабільності економічної системи, зростання міжнародного авторитету країни та ін.).

Метою державного регулювання є оптимізація рівня економічної безпеки, що у свою чергу спрямоване на [17]:

- забезпечення рівноваги між заощадженнями й інвестиціями;
- досягнення макроекономічної стабільності;
- підтримка стійкого економічного зростання;
- створення економічних і правових умов функціонування господарюючих суб'єктів і гарантування їхньої економічної безпеки.

Однак держава суперечливо впливає на економічні ризики, підвищуючи або знижуючи безпеку економічних суб'єктів. Максимізація безпеки окремих індивідів і груп вступає в конфлікт із національною безпекою.

Держава, нейтралізуючи загрози й сприяючи зростанню економічної національної безпеки в цілому, у той же час може обмежувати права й свободи домогосподарств і підприємств.

Іншими словами, держава, гарантуючи захист інтересів економічних агентів та їхню безпеку, може становити для них певну загрозу. У такій ситуації виникає небезпека появи нових, так званих інституціональних ризиків, спричинених непродуманими діями держави. У цьому випадку економічна система втрачає рівновагу.

Превентивна функція економічної безпеки спрямована на попередження виникнення критичних ситуацій в економічних процесах. Це передбачає розробку заходів соціально-економічного й організаційно-технічного характеру, спрямованих на нейтралізацію загроз і підвищення захисних функцій системи [26].

Розробка превентивних заходів і впровадження їх у життя потребує наявності повної, достовірної й своєчасної інформації про небезпеки, загрози і ризики. Інформаційний супровід економічної безпеки видається винятково важливим.

Сигнали, що надходять із внутрішнього й зовнішнього середовища, можуть стати поштовхом до прийняття термінових, а часом і негайних заходів щодо усунення причин економічної й соціальної напруги. У зв'язку із цим особливої значимості набувають обсяг і якість інформаційних ресурсів. З їх допомогою можна з необхідним і достатнім ступенем вірогідності визначити головні загрози життєво важливим інтересам громадян, суспільства, держави і, отже, створити адекватні умови для їх безпеки [18].

Інноваційна функція визначається здатністю економічної безпеки до стимулювання пошуку нетрадиційних рішень у запобіганні можливих негативних наслідків, спричинених дією загроз у національній економіці.

Реалізація цієї функції пов'язана з формуванням компенсаційного потенціалу економіки.

Компенсаційний потенціал може бути двох видів: внутрішній, заснований на самоорганізації економічної системи, і зовнішній, детермінований регулюючим впливом держави.

Головна мета компенсаційного потенціалу полягає в запобіганні виникнення збитку, його зниженні або компенсації. Засобами досягнення мети є різноманітні форми, методи, інструменти, спрямовані на підвищення ефективності й конкурентоспроможності економіки, забезпечення стійкого економічного зростання.

Соціальна функція визначає здатність національної економіки забезпечувати взаємореалізацію інтересів господарюючих суб'єктів і соціальних груп, а також можливість найбільш повного задоволення різноманітних потреб усіх членів суспільства [20].

В умовах швидкоплинності подій і мінливості зовнішнього середовища постає необхідність виділення ще однієї функції економічної безпеки – «діагностичної», сутність якої полягає в тому, що визначення особливостей економічної політики країни, яке включає в себе розробку відповідних концепцій, програм, практичної політики, правової й інституціональної інфраструктури, повинні проходити обов'язкову діагностику через призму економічної безпеки країни.

Описані вище функції економічної безпеки як системи дають підстави зробити висновок про значимість держави в реалізації механізму гарантування економічної безпеки.

Згідно методики проведення розрахунків коефіцієнтів економічної безпеки, важливим завданням є формування оптимального вихідного набору показників для коефіцієнту економічної безпеки як за кількістю, так і за їх змістовною відповідністю до характеру коефіцієнта, який необхідно отримати.

Набір економічних показників, що характеризують фінансове положення ті активність підприємства, залежить від глибини дослідження. Більшість методик аналізу фінансового стану передбачає розрахунок таких груп показників-індикаторів: фінансової стійкості, платоспроможності, ділової активності, рентабельності [8].

З погляду оцінки рівня економічного ризику в системі показників, що

характеризують фінансовий стан підприємства, зокрема туристичного, особливий інтерес становлять показники фінансової стійкості та платоспроможності.

Функціонування підприємства супроводжується безперервним кругообігом коштів, який здійснюється у вигляді витрат ресурсів і одержання доходів, їхнього розподілу й використання [32].

При цьому визначаються джерела коштів, напрямки та форми фінансування, оптимізується структура капіталу, проводяться розрахунки з постачальниками матеріально-технічних ресурсів, покупцями продукції, державними органами (сплата податків), персоналом підприємства тощо. Усі ці грошові відносини становлять зміст фінансової діяльності підприємства.

Основні завдання фінансової діяльності такі: вибір оптимальних форм фінансування, структури капіталу підприємства і напрямків його використання з метою забезпечення стабільно високої прибутковості, балансування в часі надходжень і витрат платіжних засобів, підтримування належної ліквідності та своєчасності розрахунків. Головний зміст фінансової діяльності туристичного підприємства полягає в належному забезпеченні фінансування.

1.3. Формування економічної безпеки туристичних підприємств

На сучасному етапі розвитку економіки України велика кількість вітчизняних підприємств знаходиться в кризовому становищі. Тому перед підприємствами постає актуальна задача формування ефективної стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства з метою протидії загрозам зовнішнього та внутрішнього походження.

У сучасних умовах господарювання перед керівниками підприємств постає складна задача захисту економічних інтересів підприємства, забезпечення його стабільного розвитку та підвищення ефективності функціонування.

У залежності від величини та виробничої потужності підприємства, наявності всіх видів ресурсів, масштабів та специфіки вирішуваних проблем, необхідно використовувати різні підходи до формування стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства.

Протягом останніх років деякі вітчизняні туристичні підприємства створюють у своїй структурі спеціальні підрозділи, основним завданням яких є забезпечення економічної безпеки [1].

Однак більшість з цих підрозділів не мають добре розробленої та ефективно функціонуючої системи забезпечення економічної безпеки. Цей аспект суттєво знижує ефективність їх функціонування та обумовлює потребу в розробці стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства [3].

У той же час саме створення таких підрозділів є позитивним вектором розвитку сучасних підприємств і свідчить про деяке розуміння суб'єктами господарювання основних задач економічної безпеки туристичного підприємства, які зображені на рисунку 1.1.

Враховуючи обмеженість бюджету та неготовність значної кількості сучасних вітчизняних підприємств до кардинальних змін в організаційній структурі можна використати дещо інший підхід до забезпечення економічної безпеки середніх підприємств.

Суть цього підходу полягає у максимальному делегуванні повноважень з забезпечення економічної безпеки існуючим структурним підрозділам підприємства [3].

При цьому не знадобиться кардинальне реформування організаційної структури, а необхідно буде лише створення посади директора з питань безпеки, який буде здійснювати керівництво процесом забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства.

Рис. 1.1 – Основні задачі економічної безпеки туристичного підприємства

Такий спосіб вирішення проблеми дозволить забезпечити певний рівень економічної безпеки при мінімальних затратах на реформування організаційної структури підприємства. Однак, варто зазначити, що цей підхід є доцільним лише для середніх підприємств, бо великі підприємства потребують створення корпоративної служби безпеки зі спеціалізованими підрозділами.

Комплексне забезпечення економічної безпеки вимагає створення внутрішньої служби безпеки на підприємстві [5]. Цей процес є доволі складним і потребує врахування всіх індивідуальних особливостей

підприємства, а саме: профілю виробничо-господарської діяльності, масштабів виробництва, чисельності персоналу, типу організаційної структури, особливостей зовнішнього середовища тощо.

Малі підприємства, як правило, не мають у своїй структурі підрозділів, яким можна делегувати повноваження з питань економічної безпеки і для них більш доцільним є укладання договорів із спеціалізованими підприємствами, які надають різноманітні консалтингові, інформаційні та інші послуги.

Отже, при прийнятті рішення щодо використання того чи іншого підходу до формування стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства необхідно враховувати всі зазначені аспекти.

У цілому ж для формування якісної системи забезпечення безпеки підприємства варто використовувати комплексний підхід, за якого будуть максимально враховані всі економічні інтереси підприємства. Це дозволить забезпечити виконання корпоративної стратегії, а відповідно й стратегії економічної безпеки [32].

Формування ринкової економіки в Україні істотно змінило умови діяльності підприємств: змінилися форми і методи державного регулювання, посилився вплив зовнішнього середовища, основною якістю якого є невизначеність, підвищився рівень відповідальності керівників підприємств за самостійно прийняті управлінські рішення.

Зміна умов спричинила появу в діяльності підприємств цілком нових проблем, що потребують теоретичного осмислення і розробки практичних рекомендацій з їхнього рішення, – це проблема забезпечення економічної безпеки підприємства [25].

У 1998 р. була розроблена і прийнята до реалізації Концепція економічної безпеки України, у якій визначені основні загрози національній безпеці України і розкрита їхня сутність.

Логічним продовженням і конкретизацією положень Концепцій економічної безпеки України є визначення змісту економічної безпеки

підприємства, її забезпечення і показників оцінки. Дотепер ця проблема і напрями її вирішення не одержали достатнього теоретичного обґрунтування і практичної реалізації [51].

Найбільше помітний і значний вплив на діяльність підприємства здійснює держава.

Дослідження основних напрямів державного регулювання діяльності підприємств показало, що державне регулювання має на меті дотримання певних інтересів, що не завжди збігаються з інтересами підприємств. Внаслідок розбіжності державних інтересів і інтересів підприємств у цілому ряду випадків державне регулювання негативно впливає на економічну безпеку підприємства.

В економічній літературі існують різні точки зору стосовно економічної безпеки підприємства і відсутнє єдине розуміння її сутності. Ряд авторів розглядає економічну безпеку як збереження комерційної таємниці й інших «секретів» підприємства.

Інші автори – їх більшість – ототожнюють забезпечення економічної безпеки підприємства із усуненням загроз, що виникають із зовнішнього середовища, яке у ринковій економіці увесь час змінюється і ніколи не залишається стабільним, постійним або незмінним.

Деякі автори пропонують ресурсно-функціональний підхід, відповідно до якого економічна безпека розглядається як стан найбільше ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загроз та забезпечення стабільного функціонування підприємства нині і у майбутньому [2].

Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства – це сукупність управлінських, економічних, організаційних, правових і мотиваційних способів гармонізації інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, за допомогою чого з урахуванням особливостей діяльності підприємства забезпечується отримання їм прибутку, величина якого є достатньою, як мінімум, для перебування

підприємства в економічній безпеці [36].

Концепція створення механізму економічної безпеки підприємства передбачає, що основою механізму є формування системи пріоритетних інтересів підприємства з наступною їхньою гармонізацією з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, що взаємодіють із підприємством.

Отже, передумовою виникнення поняття економічної безпеки підприємства є зростий вплив зовнішнього середовища і зміна форм і способів державного регулювання діяльності підприємств.

Аналіз розуміння сутності економічної безпеки підприємства показав, що у своєму становленні ця категорія значно еволюціонувала – від початкового розуміння економічної безпеки як умов збереження комерційної таємниці підприємства до забезпечення стійкого і динамічного розвитку підприємства в умовах негативного впливу зовнішнього середовища [21].

Концепція формування і наступного функціонування механізму економічної безпеки підприємства базується на розумінні сутності економічної безпеки підприємства як міри гармонізації його інтересів з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища.

Проблема забезпечення економічної безпеки підприємства входить до розряду пріоритетних, що обумовлено такими причинами: зростанням злочинності у країні; збільшенням випадків рейдерських атак на підприємства; необхідністю реструктуризації бізнесу на базі найновітніших інформаційних технологій, що сприяють появі інформаційно-обчислювального та телекомунікаційного обладнання, яке вимагає особливого захисту; необхідністю підвищення конкурентоспроможності підприємства тощо.

Останнім часом витрати підприємств на створення систем безпеки невпинно зростають, що також підтверджує неможливість стабільної діяльності підприємства без забезпечення надійного рівня його безпеки.

Як свідчить практика, співвідношення витрат, здійснених до моменту

настання негативної події та завдання шкоди підприємству, і витрат на ліквідацію наслідків загрози та відновлення майна і ресурсів дорівнює 1/15 [5].

Актуальність самої проблеми економічної безпеки вимагає створення на кожному підприємстві власної системи безпеки. Однак велика кількість підприємств (особливо малого та середнього бізнесу) не мають ні системи, ні стратегії, ні спеціальних служб для її забезпечення.

Разом із проблемою забезпечення системи економічної безпеки виникає й проблема методики її формування.

Формування системи економічної безпеки та створення її суб'єктів залежать від розмірів підприємства та його можливостей. Як правило, підприємства малого бізнесу користуються послугами зовнішніх спеціалізованих приватних підприємств (консалтингових, охоронних, детективних тощо).

Підприємства середнього бізнесу можуть користуватися комбінованою системою економічної безпеки, спираючись на можливості і ресурси власних підрозділів безпеки та в міру необхідності залучаючи потенціал зовнішніх організацій. Великим підприємствам доцільно створювати повноцінну систему економічної безпеки з власною службою та потужними ресурсами.

Варто зауважити, що саме поняття системи економічної безпеки підприємства передбачає ефективне використання його ресурсів, що забезпечувало б стабільне функціонування підприємства на теперішньому етапі та стійкий розвиток у майбутньому.

Для забезпечення економічної безпеки підприємство використовує всю сукупність своїх корпоративних ресурсів – таких чинників бізнесу, які використовуються власниками та менеджерами підприємства для досягнення його цілей [15].

Серед них виділяють [29]:

– ресурс капіталу, який дозволяє купувати і підтримувати інші

корпоративні ресурси;

– ресурс персоналу, який можна представити сукупністю працівників, їхніми знаннями і досвідом, що є основною з'єднувальною всіх чинників бізнесу, забезпечуючи досягнення його цілей;

– ресурс інформації і технологій – найбільш цінний і найдорожчий ресурс підприємства, що дозволяє йому адекватно реагувати на будь-які зміни зовнішнього оточення бізнесу, ефективно планувати та здійснювати свою господарську діяльність;

– ресурс техніки та обладнання може бути придбаний за наявності вищенаведених ресурсів;

– ресурс прав дозволяє підприємству долучитися до передових новітніх технологій, не проводячи власних наукових досліджень.

Отже, для забезпечення власної безпеки підприємство має такі засоби: технічні (охороно-пожежні системи, відеоапаратура тощо); організаційні (створення спеціалізованих підрозділів чи структур, які забезпечуватимуть безпеку підприємства, а також система управління); інформаційні (комп'ютери, захисні мережі і сама інформаційна продукція, у т.ч. необхідна для прийняття рішень інформація); фінансові, без яких і функціонування системи безпеки буде неможливим; правові (у т.ч. розробка локальних правових актів з питань функціонування системи управління та забезпечення безпеки); кадрові (передусім, достатня кількість персоналу, який займається питаннями безпеки, його професіоналізм); інтелектуальні (залучення висококласних спеціалістів і науковців дозволяє запроваджувати нові системи безпеки). Варто зазначити, що ці засоби потребують комплексного поетапного застосування, а не одночасного запровадження [30].

Активізація підприємством вищенаведених засобів у забезпеченні безпеки переводить їх у категорію методів, тобто способів дії. Таким чином, підприємство може застосовувати технічні, організаційні, інформаційні, фінансові, правові, кадрові та інтелектуальні методи [28].

Таким чином, у контексті необхідності забезпечення економічної

безпеки підприємство, виходячи із власних потреб, специфіки і можливостей (ресурсів), використовує для цього усі наявні корпоративні ресурси, що обумовлює характер засобів і методів її забезпечення.

Методика побудови системи економічної безпеки туристичного підприємства включає такі етапи [45]:

- вивчення специфіки бізнесу підприємства, сегмента, який воно займає на ринку, штатного розпису, а також знайомство з персоналом;
- аналіз зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства та вивчення інформації про кризові ситуації, їхні причини і шляхи врегулювання;
- аудит наявних засобів із забезпечення безпеки й аналіз їх відповідності виявленим загрозам;
- моделювання нової системи економічної безпеки підприємства: розробка плану усунення виявлених під час аудиту недоліків; підготовка пропозицій щодо удосконалення системи економічної безпеки (у т.ч. створення служби безпеки на підприємстві, якщо такої не існувало, чи системи безпеки на її базі, визначення механізмів її забезпечення та розробка організаційної структури управління системою), розрахунок усіх видів необхідних ресурсів; планування щомісячних витрат на забезпечення функціонування системи економічної безпеки (бюджет);
- затвердження керівництвом моделі нової системи та бюджету на її утримання;
- етап формування нової системи економічної безпеки;
- оцінка ефективності сформованої системи, а також її удосконалення.

Запропонована методика формування системи економічної безпеки туристичного підприємства передбачає здійснення постійного контролю (під час та після реалізації кожного етапу), коригування й удосконалення напрямів формування системи безпеки, щоб оптимально пристосовуватися і реагувати на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищах, характері

ризиків і загроз, а також зміни в законодавчому полі, появу на ринку недобросовісних конкурентів, зміну форм і методів протиправної діяльності, переліку конфіденційної інформації та інших чинників.

Усі наявні підходи щодо розробки технології оцінки економічної безпеки можна розділити на три групи: прихильники першої використовують комбінацію загальновідомих, перевірених практикою методик; другої – формують авторську методику оцінки економічної безпеки з прорахунками її функціональних складових; третьої – пропонують визначати комплексний критерій за рівнями основних показників функціонування та їхніми рангами.

Стратегія економічної безпеки повинна включати: характеристику зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства; визначення і моніторинг чинників, які зміцнюють або негативно впливають на стійкість його соціально-економічного стану на короткострокову і середньострокову (три – п'ять років) перспективу; визначення критеріїв і параметрів (допустимих значень) показників, що характеризують інтереси підприємства і відповідають вимогам його економічної безпеки; розробку економічної політики, що включає механізми обліку, які впливають на стан економічної безпеки чинників; напрями діяльності підприємства відносно реалізації стратегії [32].

Стратегічне планування є ефективним засобом формального прогнозування майбутніх проблем і можливостей, забезпечуючи вищому керівництву можливість планування виробництва на тривалий період. Воно є основою для прийняття рішень щодо попередження і зниження ризиків.

Тактичне планування економічної безпеки має на меті розробку та здійснення тактичної політики підприємства в певній галузі, що забезпечує цілеспрямовану реалізацію конкретних тактичних завдань [26].

Для інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки можна рекомендувати методику, що ґрунтується на використанні традиційних показників, темпів їхньої зміни та ймовірності реалізації специфічних

ризиків.

Оцінка ефективності діяльності відповідних структурних підрозділів підприємства (організації) з використанням даних про витрати на запобігання можливим негативним впливам на економічну безпеку та про розміри відверненої і заподіяної шкоди дає об'єктивну (підкріплену економічними розрахунками) панораму результативності діяльності всіх структурних підрозділів (відділів, цехів) з цього питання. Конкретна оцінка ефективності роботи структурних підрозділів того чи того суб'єкта господарювання щодо економічної безпеки здійснюється з використанням таких показників [3]:

- витрати на здійснення заходу;
- розмір відверненої шкоди;
- розмір заподіяної шкоди;
- ефективність здійсненого заходу (як різниця відверненої та заподіяної шкоди, поділеної на витрати на здійснення заходу).

Для більшої наочності та зручності користування зазначені показники доцільно подавати у формі нескладної таблиці.

Одним з основних є системно-структурний метод, за допомогою якого передбачається визначити сутність, структуру і основи управління економічною безпекою.

З позиції методології системно-структурного підходу всі досліджувані об'єкти мають внутрішню ієрархічну структуру, яка складається з ряду компонентів. Кожний компонент відображає конкретну властивість об'єкту дослідження.

Система показників-індикаторів, що одержали кількісний вираз, дозволяє завчасно сигналізувати про вірогідну небезпеку, її рівень та вживати заходів щодо її попередження [30].

Олійник Є. А. пропонує оцінювати рівень економічної безпеки на основі семи складових. Цей підхід можна назвати ресурсно-функціональним. Ресурсно-функціональний підхід припускає визначення сукупного критерію

економічної безпеки підприємства, що розраховується на основі думок кваліфікованих експертів із застосуванням приватних функціональних критеріїв економічної безпеки підприємства.

Приватні функціональні критерії економічної безпеки підприємства залежно від кожної з її складових розраховуються на основі оцінки шкоди, завданої економічній безпеці підприємства і ефективності заходів щодо її запобігання [40].

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Аналіз економічних ризиків туристичного підприємства

«Поїхали з нами» – велика мережа туристичних агенцій, що динамічно розвивається. За більш ніж 16-тилітню історію мережа виросла з 1 агентства, розташованого в центрі Києва, до нинішніх розмірів – 403 офісів в 108 містах України.

Компанія не зупиняється на досягнутому. Кожен місяць туристичне підприємство «Поїхали з нами» відкриває по 3 – 4 офіси і охоплює нові райони різних міст України.

Наразі у 2022 році компанія під впливом російської агресії та нестабільної економічної ситуації на ринку розвивається не так динамічно, проте тримає свій сегмент ринку та своїх клієнтів.

Утворена в 2004 році, компанія «Поїхали з нами» на сьогоднішній день входить за показниками об'ємів продажів на українському ринку до числа провідних компаній індустрії. Підприємство має усі документи, необхідні для здійснення комерційної діяльності на території України: Свідоцтво про державну реєстрацію юридичної особи, Ліцензію Міністерства культури і туризму України, а також акредитовано при Міжнародній Асоціації Авіаперевізників.

Фірма здійснює відправку клієнтів більш ніж в 20 країн світу за напрямками: Чехія, Угорщина, Греція, Італія, Іспанія, Голландія, Франція, Австрія, Туреччина, Єгипет, Іспанія, Англія, Швейцарія та ін.

Організаційна структура запорізького представництва мережі туристичних агенцій «Поїхали з нами» ФОП Поліщук І.А., розташованого за адресою вул. Соборна, 23, зображено на рисунку 2.1.

Туристичне підприємство «Поїхали з нами» підпорядковується вимогам Держкомтуризму і має право на здійснення діяльності, пов'язаної з

наданням туристичних послуг, підприємство може здійснювати наступні види діяльності:

- організація іноземного туризму;
- організація внутрішнього туризму;
- організація зарубіжного туризму;
- екскурсійна діяльність.

Рис. 2.1 – Організаційна структура запорізької філії туристичної фірми «Поїхали з нами», ФОП Поліщук І. А.

Предметом діяльності компанії «Поїхали з нами», зафіксованим в засновницьких документах, є:

- виробництво товарів і послуг як приватним громадянам, так і колективним підприємствам України та ін. держав;
- комерційна, торгово-закупівельна, посередницька діяльність;
- маркетингові та рекламні послуги підприємствам, організаціям і приватним особам;
- здійснення туристичного та екскурсійного обслуговування, як в Україні, так і в країнах СНД, а також за кордоном;
- організація виставок, аукціонів, торгів, ярмарків, симпозіумів, культурно-видовищних та благодійних заходів;
- здійснення експортних та імпорتنих заходів у сфері реалізації новітніх технологій, обладнання, товарів, у встановленому законом порядку;
- здійснення іншої зовнішньоекономічної діяльності, керуючись при цьому чинним законодавством;

– інші види діяльності, не заборонені законодавством України і відповідають цілям Статуту підприємства.

Міцна репутація підприємства – результат серйозного та професійного підходу кожного працівника до організації справи. Основа успіху – висока організованість, постійну увагу до інтересів і запитів туристів, швидкий і якісний сервіс, щира доброзичливість співробітників.

Компанія «Поїхали з нами» постійно розширює свою агентську мережу.

Сьогодні з ним активно співпрацює 403 туристських підприємств, та є посередниками в наданні послуг туристу, на основі агентського договору на взаємовигідних умовах.

Широкий спектр туристичних пропозицій, гнучка система знижок, індивідуальний підхід до навчання і підготовки співробітників, а також тісні зв'язки з провідними туроператорами ряду зарубіжних країн дозволяють їм повністю відповідати рівню сучасних вимог.

Основним напрямком підприємства є надання туристських послуг і Середземномор'я, найбільш поширеним туристичним маршрутом є Туреччина.

Тури по Європі: Чехія, Великобританія, Австрія, Іспанія, Франція, Італія, Угорщина.

Екзотичні тури: Об'єднані Арабські Емірати, Єгипет, Таїланд, Канарські, Мальдівські, Сейшельські острови.

Відпочинок в Україні: Приазов'я, Трускавець, Карпати.

Прийом іноземних гостей, а також корпоративні поїздки на футбольні матчі.

Основним туристичним продуктом в практичній діяльності «Поїхали з нами» є комплексне обслуговування – стандартний набір послуг, що продається туристам в одному «пакеті» (пекидж-тури).

Основними видами діяльності туристської фірми «Поїхали з нами», як турагента, є: організація турів по Україні, за кордон, організація дитячого

туризму, оформлення медичних страховок, робота по прийому іноземних туристів, візова підтримка.

Туристична компанія «Поїхали з нами» займається організацією турів, як для індивідуальних клієнтів, так і організовує інклюзив-тури. Компанія «Поїхали з нами» також займається реалізацією автобусно-екскурсійних турів по Європі, по країнах Скандинавії; шоп-турів в Грецію, Єгипет, організовує відпочинок і лікування на усіх світових курортах.

Виділяються наступні цілі клієнтів: відпочинок; шопінг-тури; лікування; особисті; бізнес-цілі. Найбільш популярними напрямками користуються в літній період (з травня по жовтень) такі країни як: Єгипет, Туреччина, Болгарія, Кіпр, Греція, а також вітчизняні курорти. Після початку воєнних дій у 2022 році користуються попитом евакуаційні рейси до Болгарії та Румунії.

Підприємницька діяльність завжди пов'язана з більшим чи меншим рівнем невизначеності, тобто завжди підлягає впливу різних економічних ризиків.

Ймовірний характер економічних рішень, що приймаються в умовах ризикових ринкових відносин, може бути виявлений лише за допомогою конкретних методів аналізу ризиків та їх впливу на діяльність підприємства. Слід зазначити, що найбільших успіхів досягає той підприємець, який може одночасно підрахувати або інтуїтивно визначити ступінь ризику і піти на нього [27]. Кількісний аналіз дає змогу визначити за допомогою того чи іншого методу кількісну величину кожного з можливих ризиків, а також ризик обраного напрямку діяльності.

Виходячи з того, що економічний ризик – це ймовірність невдачі, критерієм його оцінки є ймовірність того, що отриманий результат виявиться меншого значення, що вимагається (намічається планом, прогнозується).

При кількісному аналізі завжди присутня ймовірність як кількісна характеристика випадкових подій. Приймати ризик на себе підприємця

примушує перш за все невизначеність економічної ситуації, тобто невідомість умов політичних і економічних обставин, що оточують ту чи іншу діяльність, та перспектив змін цих обставин. Чим більше невизначеність господарської ситуації при прийнятті рішень, тим більше ступінь ризику [39].

Для побудови кривої ризику і визначення рівня втрат вводимо поняття областей ризику. Областю ризику називається деяка зона загальних втрат на ринку, в межах якої втрати не перевищують граничного значення встановленого рівня ризику. Класифікація областей ризику при цьому приймається з урахуванням вимог національного банку України за оцінкою стану активів банку, а також за рейтинговою шкалою визначення класу позичальника банку, тобто п'ять областей або зон ризику.

Для кількісної оцінки рівня втрат вводять поняття коефіцієнта ризику (Н). Для інвестиційних компаній такий коефіцієнт визначають, наприклад, як граничне співвідношення всього капіталу компанії до суми її активів. У загальному випадку його визначають співвідношенням можливих втрат до розміру власних засобів підприємства [35].

Коефіцієнт ризику – співвідношення можливих втрат до розміру власних засобів підприємства. Кожна з областей ризику характеризується різними значеннями коефіцієнта ризику.

Безризикова область (О – Г) характеризується відсутністю будь-яких втрат при здійсненні операцій з гарантією отримання, як мінімум, розрахункового прибутку. Теоретично прибуток підприємства при виконанні господарської діяльності не обмежений. Коефіцієнт ризику $H_1=0$, де індекс 1 – перша область (див. рис. 2.2).

Область мінімального ризику (О – $A_1 \leq O - A$) характеризується рівнем втрат, що не перевищує розміри чистого прибутку в інтервалі О – А. Коефіцієнт ризику $H_2=H (O-A_1) - 0 - 25\%$. У цій області можливе: здійснення операцій з цінними паперами; отримання необхідних позик, гарантованих урядом України; участь у виконанні робіт по будівництву

будівель, споруд тощо, які фінансуються державними органами. Підприємство ризикує тим, що в результаті своєї діяльності в гіршому випадку не отримає чистого прибутку і не зможе виплатити дивіденди по випущених цінних паперах. Можливі випадки незначної втрати, але основна частина чистого прибутку буде одержана [49].

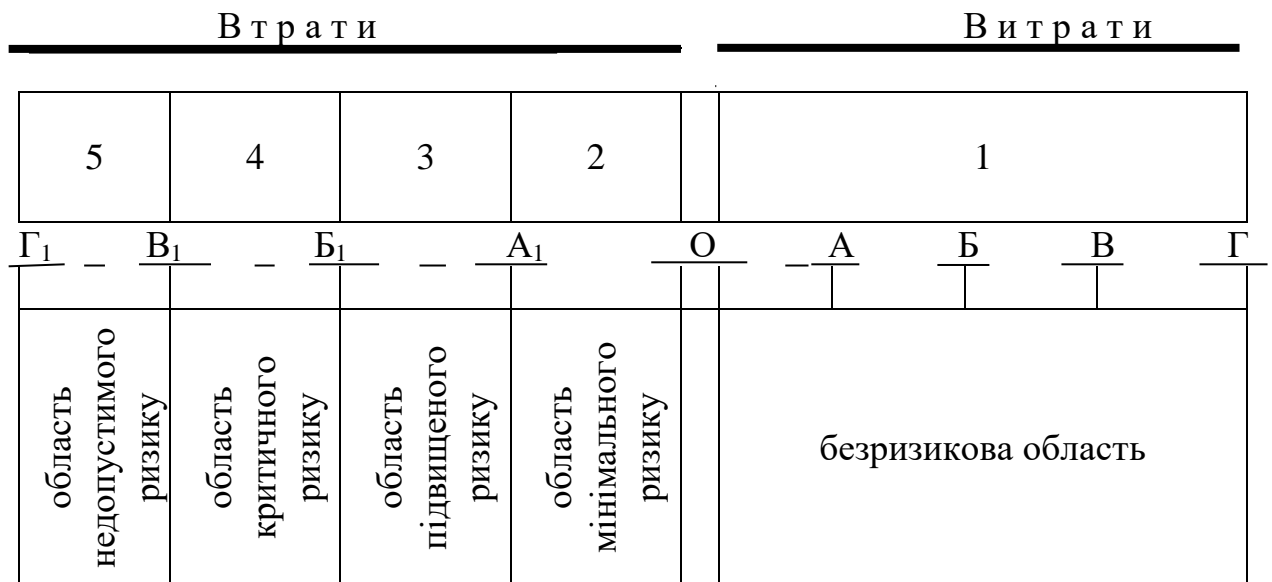

Рис. 2.2 – Основні області ризиків діяльності підприємств у ринковій економіці

Область підвищеного ризику ($A_1 - B_1 \leq O - B$) характеризується рівнем втрат, що не перевищує розміри розрахункового прибутку. Коефіцієнт ризику $H_3 = H(A_1 - B_1) - 25 - 50\%$. У цій області можливе здійснення виробничої діяльності підприємством за рахунок отриманих кредитів в інвестиційних банках терміном до одного року, за мінусом позик, гарантованих урядом. Підприємство ризикує, у грошовому випадку здійснити перекриття всіх витрат (рентні платежі, комунальні платежі, накладні витрати та ін.), а в кращому – отримає прибуток, набагато менший розрахункового рівня.

Область критичного ризику ($B_1 - V_1 \leq O - B$) – можливі втрати, величина яких перевищує розрахунковий прибуток, але не перебільшує

загальної величини валового прибутку.

Коефіцієнт ризику $H_4 = H (B_1 - V_1) = 50 - 75\%$. У цій області підприємство може здійснювати різні види лізингу: оперативний (підприємства, фірми-виробники не реалізують свою продукцію, а передають її в оренду); лізинг нерухомості (передача в оренду машин та устаткування, що виготовлюються різними підприємствами і фірмами терміном від 2 до 6 років); вкладати фінансові інвестиції в придбання цінних паперів інших акціонерних товариств і підприємств. Такий ризик небажаний, оскільки фірма ризикує втратити всю виручку від даної операції [47].

Область недопустимого ризику $(V_1 - \Gamma_1 \leq O - \Gamma)$ – можливі втрати, близькі до розміру власних коштів, тобто коли настає повне банкрутство фірми. У цьому випадку прострочена заборгованість по позиках складає 100%, великий ризик пов'язаний з вкладанням грошових коштів і майна під заставу на отримання банківських кредитів.

Коефіцієнт ризику $H_5 = H (V_1 - \Gamma_1) = 75 - 100\%$.

Туризм грає одну з головних ролей в світовій економіці, забезпечуючи десяту частину світового валового національного продукту. Ця галузь економіки розвивається швидкими темпами і в найближчі роки стане найбільш важливим сектором економіки. Щорічний ріст інвестицій в індустрію туризму складе біля 30% [47].

Погляди, потреби і бажання клієнтів постійно змінюються. Розглядаючи туристську індустрію не можна не помітити, що уявлення населення про найкращі види відпочинку змінюються, як і мода на престижні місця відпочинку.

Збільшується число ділових мандрівників, погляди і побажання яких також необхідно враховувати, оскільки діловий туризм зараз розвивається дуже динамічно [48].

Тому будь-яка туристична фірма повинна постійно стежити за всіма змінами, що відбуваються на ринку туристських послуг, встигати реагувати

на кожне з них: відставання від більш вдалих і прозорливих загрожує недовір'ям споживача до фірми, що може призвести не тільки до втрати когось з клієнтів, але і до падіння загального іміджу фірми, тобто до втрати істотної частини потенційних і постійних клієнтів.

Сьогодні число туристичних компаній в Україні сильно збільшилося у порівнянні з минулими роками, і жорстка конкуренція примушує їх шукати свої ніші на ринку.

Існують фірми, що займаються окремими країнами або напрямками, є фірми, що працюють тільки на прийом туристів. Є такі, що працюють з групами, і такі, що організують поїздки на індивідуальне замовлення. Є туроператори, які повністю організують поїздки і пропонують зі знижкою іншим турфірмам готові маршрути, і є турагенти, які виступають посередниками між туроператором і клієнтом [12].

Як і будь-яка інша сфера господарської діяльності, індустрія туризму є вельми складною системою, міра розвитку якої залежить від міри розвитку економіки країни загалом.

Економіко-фінансова політика в туристській галузі здійснюється шляхом залучення засобів різних джерел фінансування: приватних фірм, благодійних та громадських організацій, іноземних інвестицій та субсидій регіональних підрозділів управління. Активно впроваджується акціонування, господарювання на умовах оренди, створення підприємств малого та середнього бізнесу.

Пріоритетними напрямками є також створення єдиної системи підготовки кадрів для галузі туризму, закріплення отриманих знань на виробництві, стажування на базових туристських підприємствах в Україні та за кордоном.

Нинішній стан вітчизняних підприємств туристичного бізнесу свідчить про те, що вони поки не в змозі повністю фінансувати власну модернізацію, реконструкцію і розширення.

У цих умовах гостро виявляється необхідність фінансової підтримки з

боку держави.

У обмін на фінансові вкладення в туризм держава мала б: швидке повернення коштів (4 – 8 років); збільшення національного прибутку без здійснення сировинних витрат [18]; збільшення зайнятості населення; збільшення надходження валюти.

Основними заходами державної підтримки туризму є:

1. Звільнення сфери туризму (готелі, санаторії, кемпінги) від сплати митного збору за обладнання і будматеріали, що ввозяться з-за кордону для ремонтних і будівельних робіт на туристських об'єктах.

2. Часткове або повне звільнення від сплати всіх федеральних податків при інвестуванні в матеріальну базу туристсько-санаторної галузі в залежності від об'єму здійснюваних капіталовкладень.

3. Надання пільгових кредитів (під 7 – 10% річних) на вдосконалення і розвиток матеріально-технічної бази туризму, відстрочку платежів по них на термін від 2 до 10 років. У цьому випадку виграє і держава, і турфірми, адже міжнародний туризм продовжує залишатися самим прибутковим бізнесом в світі [19].

Практично неможливо із загального обсягу реалізованих товарів та послуг на території Запоріжжя виділити ту частку, яка припадає на споживання туристами.

Туризм не визначений як окремий вид економічної діяльності в міжнародному класифікаторі видів економічної діяльності та Державному класифікаторі України ДК 009-96.

Об'єктивна оцінка економічної ефективності й соціальної важливості розвитку туризму є можливою лише при комплексному поєднанні статистичної інформації та показників, що характеризують внесок туризму в економіку держави, але не підлягають статистичному обліку. Ці показники можна отримати шляхом проведення експертних оцінок, статистичних спостережень, досліджень туристичних потоків, проведення анкетування внутрішніх і міжнародних туристів тощо.

Раніше акцентувалась увага на взаємозалежності та взаємозв'язку ризиків, загроз та інтересів між рівнями: особи, підприємства, підприємництва та держави та їх впливу на економічну безпеку підприємства.

Для формування матриці апріорних показників економічної безпеки туристичних агентів необхідним є ґрунтовне дослідження чинників небезпек та їх інтересів.

В умовах наявності тільки якісної інформації для проведення досліджень використовується інтуїтивно-логічний аналіз, на основі якого засновані методи експертних оцінок [14].

Оцінка кожної загрози здійснюється за 100-бальною шкалою, при цьому 100 балів експерти розподіляють на: «особливо небезпечні загрози», «небезпечні загрози», «майже не становлять загрози для підприємства» та графу «важко відповісти» (див. дод. А).

В таблиці 2.1 представлено зведену таблицю відповідей експертів та розподіл їх думок щодо зовнішніх та внутрішніх загроз економічній безпеці туристичних підприємств.

В опитуванні прийняли участь 22 експерти, серед них: керівники з вищою освітою та достатнім практичним досвідом – 10 осіб, їх заступники та головні спеціалісти в галузі туризму – 12 осіб.

Сумарний розподіл особливо небезпечних і небезпечних ризиків та загроз визначив їх пріоритети, наведені на рисунку 2.3 та 2.4.

Так, особливо небезпечними для економічної безпеки туристичних підприємств, на думку експертів, є ризики, що пов'язані із зменшенням чистого прибутку, та зменшенням обсягу туристичних послуг, які налічують 100% відповідей експертів.

Ризик, що пов'язаний з недостатністю кваліфікованих кадрів, їх плинністю складає 91% відповідей експертів [36].

Таблиця 2.1 – Результати оцінки ризиків і загроз економічній безпеці туристичних підприємств, %

Ступінь загроз економічній безпеці для туристичних підприємств	Особливо небезпечні	Небезпечні	Майже не становлять загрози для підприємства	Важко відповісти
Зменшення чистого прибутку туристичного підприємства	65	35	–	–
Збільшення постійних витрат туристичного підприємства	28	19	41	12
Зменшення обсягу туристичних послуг	74	26	–	–
Низька ефективність управління, недосконала структура управління	62	29	3	6
Недостатність кваліфікованих кадрів, плинність кадрів	71	17	5	7
Збільшення (зменшення) витрат на управління	51	32	9	8
Зменшення витрат на придбання інформаційних ресурсів	13	16	47	24
Зменшення витрат на захист інформаційних ресурсів	19	24	39	18
Низький рівень політико-правової бази	64	32	4	–
Зростання економічних злочинів, корупція, криміналізація	51	34	15	–
Зниження рівня споживчого попиту	67	33	–	–
Незаконні дії конкурентів на ринку туристичних послуг	42	37	21	6
Зменшення доходів населення, соціальна напруженість	47	49	4	–

Продовження таблиці 2.1

Ступінь загроз економічної безпеки для туристичних підприємств	Особливо небезпечні	Небезпечні	Майже не становлять загрози для підприємства	Важко відповісти
Високий рівень інфляції	39	30	18	13
Політична нестабільність, воєнні дії	62	34	4	–
Міграційний приріст населення	12	25	26	37
Високий рівень забруднення навколишнього середовища	46	48	5	1
Слабкість інвестиційних процесів галузі туризму	59	32	9	–
Збільшення податкового навантаження, штрафні санкції,	87	13	–	–
Невиконання обов'язків партнерами та контрагентами	24	25	36	15

Так, особливо небезпечними для економічної безпеки туристичних підприємств, на думку експертів, є ризики, що пов'язані із зменшенням чистого прибутку, та зменшенням обсягу туристичних послуг, які налічують 100% відповідей експертів.

Ризик, що пов'язаний з недостатністю кваліфікованих кадрів, їх плінністю складає 91% відповідей експертів [36].

Ризик, що пов'язаний з низькою ефективністю управління та з недосконалою структурою управління, налічує 88% відповідей експертів. Недостатність та нерациональне використання грошових коштів на управління складає 83% відповідей експертів.

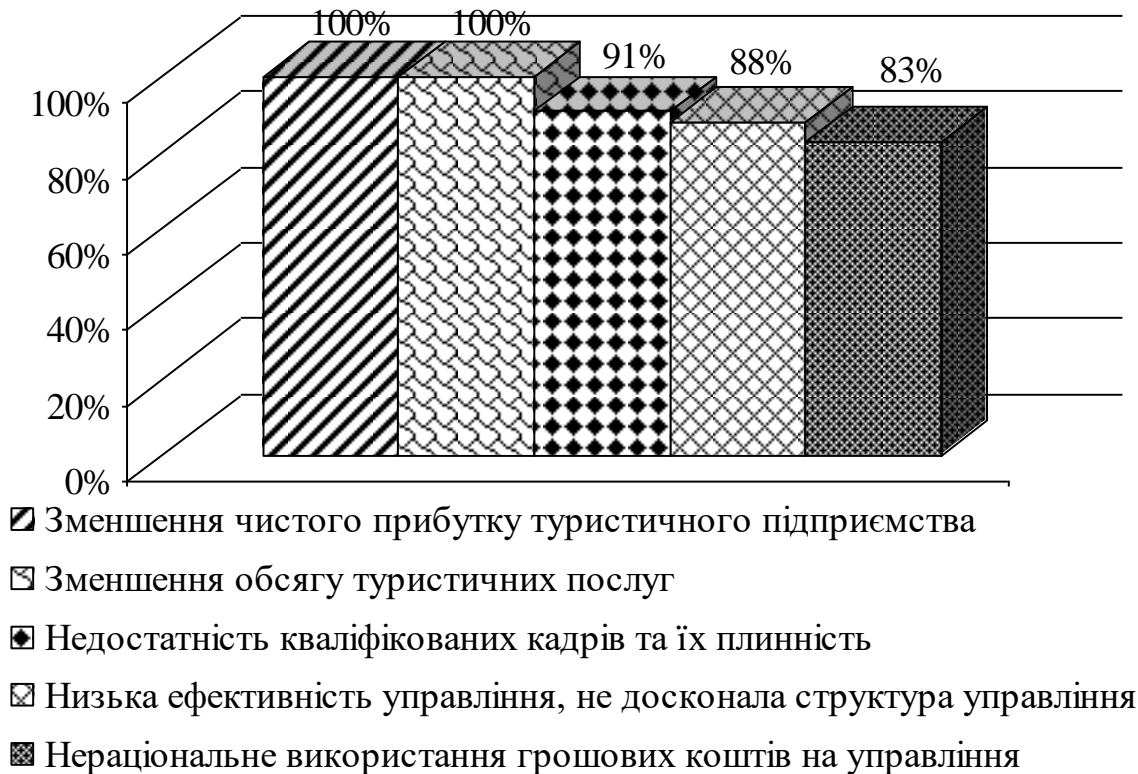

Рис. 2.3 – Розподіл сумарного потенціалу внутрішніх загроз економічній безпеці туристичного підприємства, %

Стосовно зовнішніх загроз туристичним підприємствам, експерти особливо виділили:

- зниження рівня споживчого попиту та збільшення податкового навантаження, штрафні санкції – 100%;
- низький рівень політико-правової бази, політичну нестабільність, зменшення доходів населення, соціальну напруженість – 96%;
- високий рівень забруднення навколишнього середовища – 94%;
- слабкість інвестиційних процесів галузі туризму – 91%;
- зростання економічних злочинів, корупцію, криміналізацію – 85%;
- загрозу незаконних дій конкурентів на ринку туристичних послуг – 79% та високий рівень інфляції – 69% [2].

Як зазначалось раніше, інтересом для підприємства є зацікавленість суб'єкта туристичної діяльності у фінансовій стійкості та стабільності,

отриманні прибутку, економічному зростанні, ресурсному, управлінському та кадровому забезпеченні, а також у правовому та інформаційному захисті суб'єкту господарювання [24].

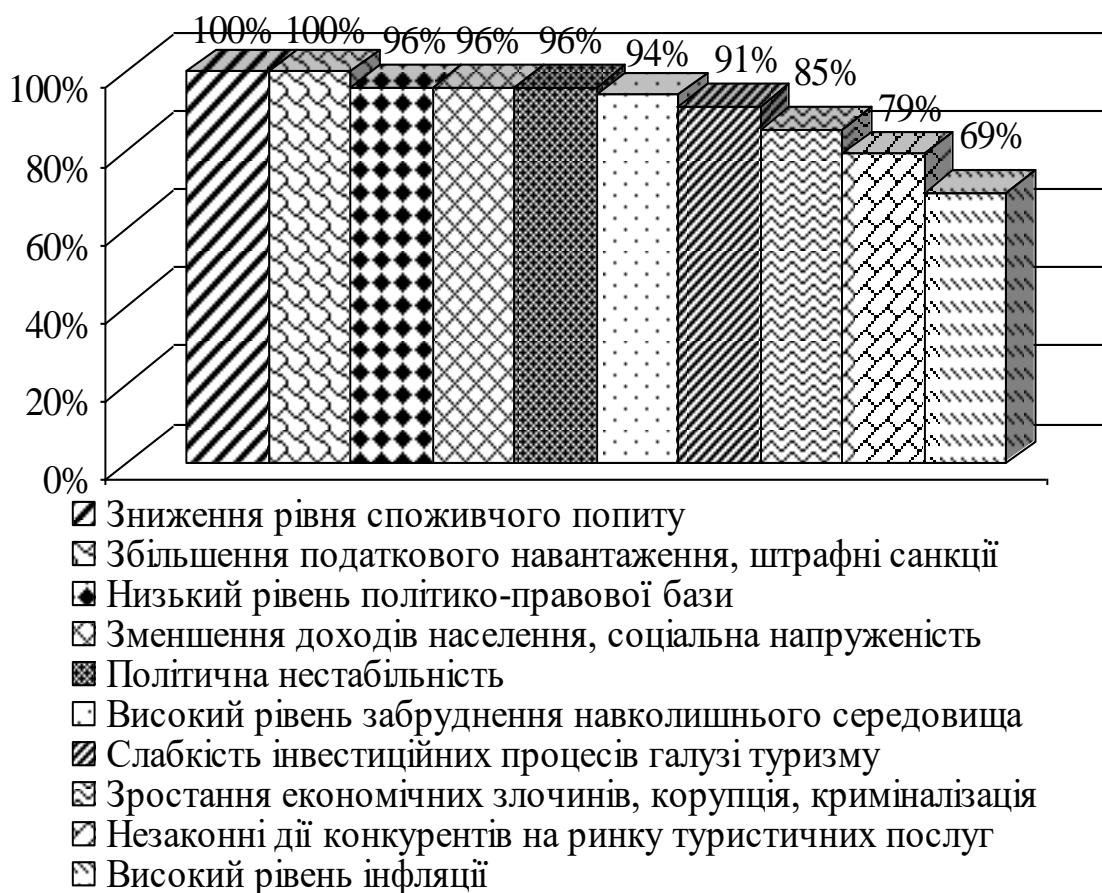

Рис. 2.4. – Розподіл сумарного потенціалу зовнішніх загроз економічній безпеці туристичного підприємства, %*

Виходячи з вищенаведеного, сформуємо групу інтересів туристичних підприємств.

При цьому зазначимо, що загрози, екзогенного характеру, можуть впливати на інтереси туристичного підприємства та навіть їх змінювати (див. табл. 2.2).

Наприклад, підприємство зацікавлено в обслуговуванні якомога більшої кількості клієнтів.

Таблиця 2.2 – Зіставлення інтересів та загроз туристичних підприємств

Інтерес	Загроза	Наслідок
Формування ціни на турпродукт: узгодження інтересів туристичного підприємства та його клієнтів	Великий розрив у часі між моментом встановлення ціни та моментом купівлі-продажу	Неможливість зберігання турпродукту, невчасно реалізований турпродукт призводить до фінансових втрат
Збереження ціни на турпродукт	Сезонність на попит турпродукту	Необхідність сезонної диференціації цін
Лідерство на туристичному ринку послуг	Висока конкуренція	Вимушені дії, направлені на зниження ціни на турпродукт, що зменшує прибутки туристичного підприємства
Конфіденційність інформації	Шпигунство, неправомірні дії конкурентів	Витік інформації, втрата лідируючих позицій на туристичному ринку послуг
Підвищення кваліфікації кадрів, високий професіоналізм	Відтік кваліфікованих кадрів за кордон через незадовільний рівень заробітної плати; висока плинність кадрів	Втрата позитивного іміджу компанії
Висока якість туристичних послуг	Невиконання обов'язків партнерів, що призводить до судових позовів споживачів турпродукту	Збитки від штрафних санкцій, втрата іміджу суб'єкту туристичної діяльності
Збільшення прибутку від туристичної діяльності	Високий рівень інфляції	Зменшення попиту на туристичні послуги і, як наслідок, зменшення чистого доходу туристичних підприємств
Наявність власних постійних клієнтів	Конкуренція	Втрата постійних клієнтів
Якісна рекламна політика	Нестача інформації	Недоотримання доходу через невдало проведену рекламну компанію

Збільшення туристичних потоків являється інтересом туристичного

підприємства, так як веде до зростання економічної вигоди від проданих турів.

Політична нестабільність є загрозою та каталізатором таких негативних процесів у країні, як: зростання інфляції, зменшення рівня інвестицій, у тому числі, і в туристичний бізнес, що безпосередньо впливає на в'їзд та виїзд туристів за кордон, тобто призводить до зменшення туристичних потоків.

В даному випадку інтерес туристичного підприємства може бути не вдоволеним в повному обсязі [31].

Альтернативним рішенням та новим інтересом для туристичного суб'єкту господарювання може стати диверсифікація послуг або пошук унікальної послуги, що дасть змогу привернути увагу до його діяльності вітчизняних та іноземних споживачів турпродукту.

Серед основних проблем, з якими стикаються суб'єкти туристичної діяльності, можна виділити:

1. Проблеми, що пов'язані з податковим законодавством України. Перш за все, вони стосуються сплати податку на додану вартість, земельного податку, туристичного збору.

Не відпрацьовано механізм заохочувального оподаткування інформаційно-рекламної діяльності, стимулювання інвестицій у туристичну галузь.

Оптимізація оподаткування рекреаційно-туристичної діяльності сприятиме підвищенню дохідної частини бюджетів усіх рівнів: Державного бюджету України та місцевих бюджетів [49].

2. Проблеми, пов'язані з нестабільною політичною обстановкою в країні.

3. Нераціональне використання культурно-історичної і культурної спадщини та довкілля.

4. Забрудненість навколишнього середовища та екологічна небезпека.

5. Недооцінювання ролі туристичного бізнесу у наповненні бюджету може призвести до процесів регресії у галузі туризму, що негативно позначиться на економічній безпеці туристичного підприємства, тим самим створить економічну небезпеку для громадян (зростання бідності населення).

Таким чином, економічна безпека туристичних підприємств може бути забезпечена лише за умов визначення основних чинників небезпеки у процесі його діяльності, приросту чисельності споживачів турпродукту та інвесторів в дану галузь, збільшення кількості та якості пропонованих послуг, консолідації підприємницьких і владних структур в індустрії туризму [16].

2.2. Інтегральна оцінка економічної безпеки туристичного підприємства

Основна ідея методу, що визначає інтегральний рівень економічної безпеки туристичних підприємств, полягає в тому, що рівень економічної безпеки підприємства є функцією багатьох перемінних – показників діяльності підприємства.

Конструювання інтегрального показника економічної безпеки підприємства на сучасному етапі розвитку науки поки що неможливе [10]. Це пов'язано з відсутністю сьогодні нормативно і методично встановленого переліку показників, які безпосередньо впливають на рівень економічної безпеки підприємства, та їхніх критичних значень.

У загальному вигляді алгоритм оцінювання економічної безпеки підприємства складається з таких етапів:

- визначення мети оцінки економічної безпеки підприємства;
- вибір групи конкурентів з урахуванням можливостей отримання необхідної первинної інформація для оцінювання економічної безпеки підприємства;

- визначення груп ключових показників економічної безпеки підприємства, які підлягають оцінюванню;
- розрахунок показників (одиничних, групових, інтегральних) економічної безпеки підприємства для кожного суб'єкта;
- обґрунтування висновку про рівень економічної безпеки підприємства – об'єкта оцінювання;
- розробка заходів, спрямованих на поліпшення або утримання рівня економічної безпеки підприємства [20].

Головною метою забезпечення економічної безпеки підприємства є досягнення максимальної стабільності його функціонування, а також створення основи для подальшого зростання його економіки навіть за наявності об'єктивних та суб'єктивних факторів, що несуть загрози. В умовах непередбачуваної цінової кон'юнктури це особливо актуально.

Для досягнення високого рівня економічної безпеки підприємство повинно проводити роботу із забезпечення стабільності та ефективності функціонування всіх основних її складових: фінансової; інформаційної; техніко-технологічної; кадрової; правової.

У разі, якщо на основі індивідуальних (інтегральних чи групових) показників розраховують загальний показник економічної безпеки, то застосовують матричний метод визначення економічної безпеки підприємства [36].

Один з поширених матричних методів – метод балів. Його застосування передбачає наступні етапи:

Перший. Формування матриці вихідних оціночних показників, до складу якої входять t ключових показників конкурентоспроможності для n об'єктів.

Другий. Ранжирування оціночних показників за ступенем вагомості.

У вітчизняній аналітичній практиці вагомість показників прийнято визначити експертним шляхом з урахуванням уявлення про важливість того чи іншого показника саме для оцінювання економічної безпеки об'єкта.

Третій. Побудова вектора, що складається з максимальних значень за кожним із m показників.

Четвертий. Розрахунок балів, отриманих за певними оціночним показником шляхом порівняння їх фактичних значень із найкращими в даній сукупності.

Отримання узагальненої бальної оцінки економічної безпеки та ранжирування підприємств у порядку зростання інтегрального показника.

Застосування цього методу дає змогу не тільки визначити економічну безпеку підприємства, яке оцінюється за критерієм максимуму набраних балів, а й кількісно оцінити найбільш ризиковані підприємства [50].

Існуюча методика передбачає використання п'яти ключових складових: фінансової; інформаційної; економічна; кадрової й туристичної, кожен з яких характеризується відповідними показниками.

Туристична складова, виходячи з наявних даних, будуть характеризувати наступні показники:

- коефіцієнт обслугованих іноземних туристів;
- коефіцієнт обслугованих екскурсантів.

Економічна складова:

- темпи зростання виручки від реалізації;
- рентабельність реалізації.

Фінансова складова:

- рентабельність власного капіталу;
- коефіцієнт автономії.

Кадрова складова:

- продуктивність праці;
- коефіцієнт сталості кадрового складу.

Інформаційна складова:

- доступність початкової інформації;
- достовірність початкової інформації [2].

Розглянемо застосування цього методу, оцінюючи економічну безпеку

туристичної фірми Запорізької області «Поїхали з нами».

Ступінь впливу окремих складових потенціалу фірми на рівень їх економічної безпеки (за даними експертів) наведено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Ступінь впливу окремих складових економічної безпеки підприємства на інтегральний рівень їх економічної безпеки підприємства

Складові економічної безпеки підприємства	Вага чинника
Туристична складова	0,2
Економічна складова	0,3
Фінансова складова	0,25
Кадрова складова	0,15
Інформаційна складова	0,1

На основі наведених у таблиці 2.3 й таблиці 2.4 даних необхідно оцінити рівень економічної безпеки кожного туристичного підприємства за допомогою метода балів [25].

Як оціночні ключові показники можна використовувати коефіцієнти, що характеризують окремі складові туристичного підприємства та розраховуються за даними таблиці 2.3.

Максимальна кількість балів за кожним оціночним відносним показником буде дорівнювати 10.

Результати розрахунку оціночних показників економічної безпеки підприємства залежать від туристичної, економічної, фінансової, кадрової та інформаційної складових наведено в таблиці 2.4.

Після складання матриці оціночних показників необхідно виділити найкращі значення за кожним показником і присвоїти їм 10 балів.

Далі розрахуємо зважені бали за кожним показником з урахуванням ваги складових потенціалу (див. табл. 2.5) та інтегральний показник економічної безпеки туристичної фірми «Поїхали з нами» [33].

Таблиця 2.4 – Результати розрахунку оціночних показників економічної безпеки туристичної фірми «Поїхали з нами»

Показники	Результати розрахунку оціночних показників економічної безпеки
Туристична складова	
Коефіцієнт обслужених іноземних туристів	0,08
Коефіцієнт обслужених екскурсантів	0,67
Економічна складова	
Коефіцієнт темпів зростання виручки	0,81
Рентабельність реалізації	0,03
Фінансова складова	
Рентабельність власного капіталу	0,05
Коефіцієнт автономії	0,36
Кадрова складова	
Продуктивність праці	2,66
Коефіцієнт сталості кадрів	0,01
Інформаційна складова	
Доступність початкової інформації	1,00
Достовірність початкової інформації	0,85

Результати розрахунків свідчать про те, що рівень економічної безпеки досліджуваного туристичного підприємства характеризується значними коливаннями навколо його середнього значення.

Банкрутство або неплатоспроможність є категоріями ринкової економіки, що характеризують фінансовий стан суб'єктів господарювання.

Причини банкрутства можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми. Для туристичної фірми «Поїхали з нами» характерний вплив обох типів

причин.

Таблиця 2.5 – Ступінь впливу окремих складових туристичного підприємства на рівень їх економічної безпеки

Індекс за показниками	Максимальне значення показник	Оціночні бали	Бали з оціночних показників	Вага чинника	Зважений показник
K_{oit}	1,04	10	0,78	0,2	0,16
K_{oe}	0,72	10	9,33	0,2	1,87
$K_{гзв}$	0,81	10	10,00	0,3	3,00
P_p	0,19	10	1,63	0,3	0,49
$P_{вк}$	0,93	10	0,57	0,25	0,14
K_a	13,28	10	0,27	0,25	0,07
$\Pi_{п}$	6,18	10	4,31	0,15	0,65
$K_{ск}$	0,02	10	5,17	0,15	0,78
$K_{кн}$	1	10	10,00	0,1	1,00
$K_{ян}$	1	10	8,50	0,1	0,85
$\Pi_{ік}$	Інтегральний показник економічної безпеки				8,99
Місце економічної безпеки підприємства за рівнем					3

Це як і несприятливе макроекономічне середовище, дія конкурентів, так і неефективні використання ресурсів та управління ризиками фінансової діяльності.

В науковій літературі існує велика кількість моделей визначення ймовірності банкрутства, як зарубіжних, так і вітчизняних. Пропонується застосувати різні моделі і зіставити їх результати:

- модель Таффлера;
- модель Мартиненко;
- модель Давидова-Белікової.

Модель Таффлера запропонував британський вчений Таффлер у 1977 р. Ця прогнозна модель є чотирьох факторною; у ній при використанні комп'ютерної техніки на першій стадії обчислюються 80 відношень за даними збанкрутілих і платоспроможних компаній.

Потім, використовуючи статистичний метод, відомий як аналіз багатомірного дискримінанта, можна побудувати модель платоспроможності, визначаючи частки співвідношення, що найкраще виділяють дві групи компанії та їхні коефіцієнти.

Такий вибірковий підрахунок співвідношень типовий для визначення деяких ключових вимірів діяльності корпорації – прибутковості, відповідності обігового капіталу, фінансового ризику та ліквідності.

Поєднуючи ці показники і зводячи їх відповідним чином, модель платоспроможності дає точну картину фінансового стану корпорації [53].

Модель має наступний вигляд:

$$Z = 0,53 \times x_1 + 0,13 \times x_2 + 0,18 \times x_3 + 0,16 \times x_4 \quad (2.1)$$

де X_1 – прибуток до виплат/поточні зобов'язання;

X_2 – поточні активи/зобов'язання;

X_3 – поточні зобов'язання/загальна вартість активів;

X_4 – виручка від реалізації/загальна вартість активів.

Результати розрахунку ймовірності банкрутства по моделі Таффлера представлені на рисунку 2.5.

З даного рисунку видно, що на даний момент підприємство знаходиться в хиткому становищі.

Зарубіжні методики не враховують специфіку фінансової звітності вітчизняних суб'єктів господарювання, галузевих особливостей розвитку туристичних підприємств та притаманних їм форм організацій бізнесу.

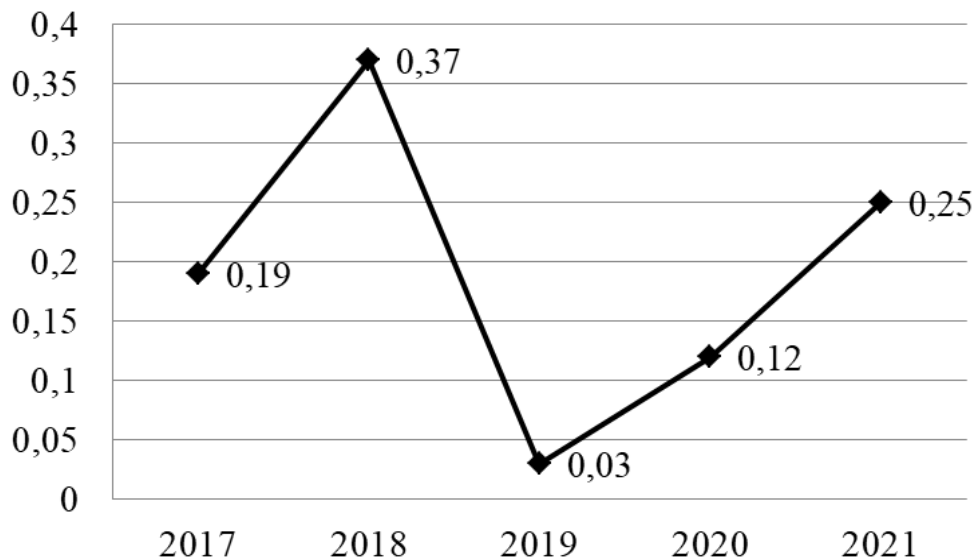

Рис. 2.5 – Результати розрахунку моделі Таффлера для туристичної фірми «Поїхали з нами» 2017 – 2021 рр.

У зв'язку з цим українськими вченими розроблені методики прогнозування банкрутства для підприємств певних галузей.

Модель Мартиненка [42] визначення ймовірності банкрутства має наступний вигляд:

$$K_{іб} = K_{пл} + 3,33 \times K_a + 5,71 \times K_{рвк} \quad (2.2)$$

де $K_{пл}$ – коефіцієнт поточної ліквідності;

K_a – коефіцієнт автономії;

$K_{рвк}$ – коефіцієнт рентабельності власного капіталу.

Результати розрахунку ймовірності банкрутства представлені на рисунку 2.6.

Відповідно до шкали ймовірності банкрутства, фактична ймовірність для туристичної фірми «Поїхали з нами» являється дуже високою, хоч і має тенденцію до покращення.

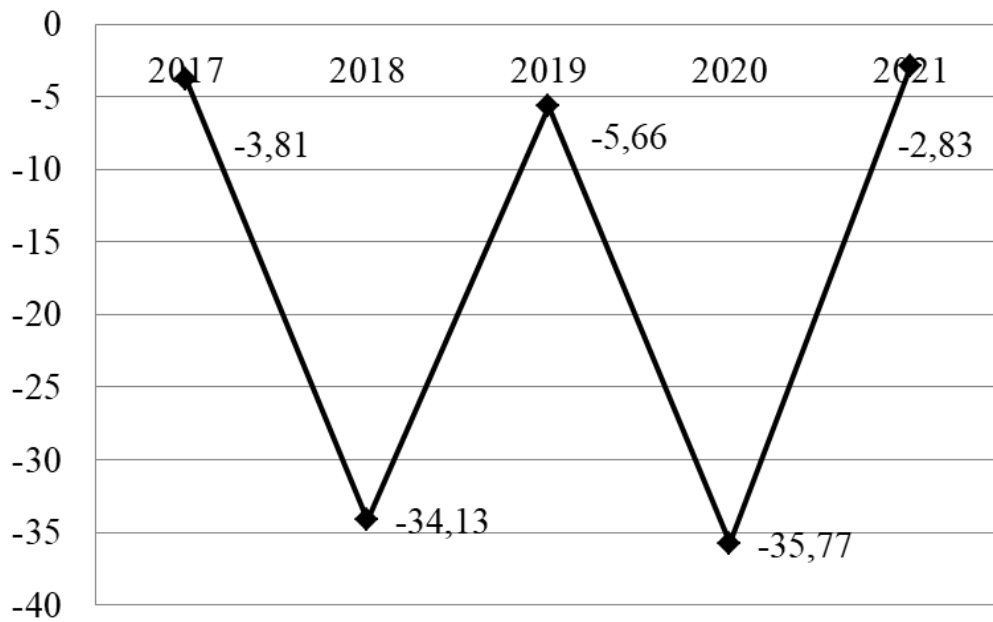

Рис. 2.6 – Результати розрахунку моделі Мартиненко для туристичної фірми «Поїхали з нами» 2017 – 2021 рр.

Регресійна формула моделі виглядає наступним чином:

$$R = 8,38 + K_1 + K_2 + 0,054 \times K_3 + 0,63 \times K_4 \quad (2.3)$$

де K_1 – оборотні активи/валюта балансу;

K_2 – чистий прибуток/власний капітал;

K_3 – виручка/валюта балансу;

K_4 – чистий прибуток/собівартість продукції.

Результати розрахунку ймовірності банкрутства представлені на рисунку 2.7.

Імовірнісна оцінка прогнозування банкрутства в чотирьохфакторній моделі визначається в залежності від діапазону показника R:

– максимальна ймовірність банкрутства (90 – 100%) при значенні $R < 0,18$;

– середня ймовірність банкрутства (35 – 50%) при значенні $0,18 \leq R < 0,42$.

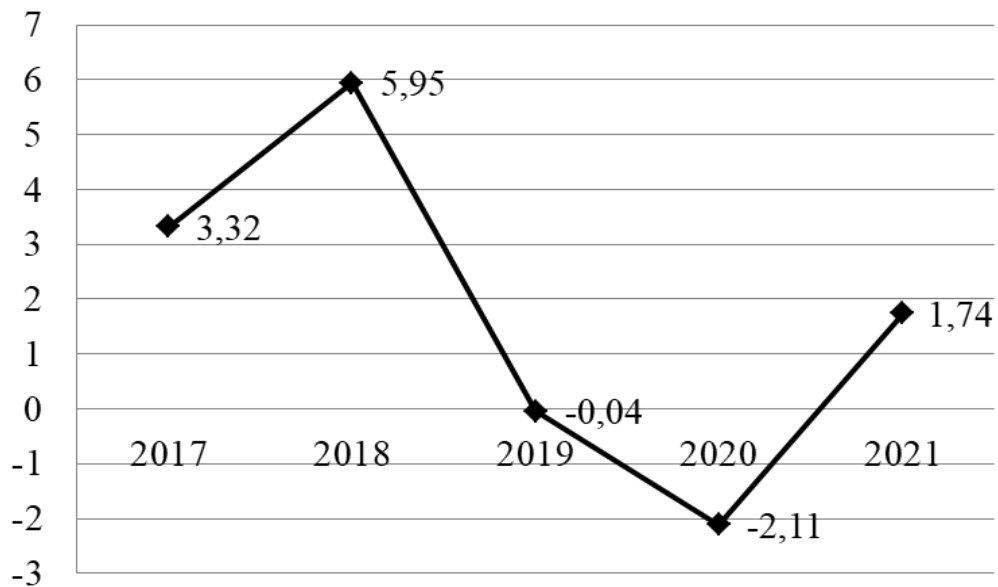

Рис. 2.7 – Результати розрахунку моделі Белікова-Давидової для туристичної фірми «Поїхали з нами» 2017 – 2021 рр.

За цією моделлю ймовірність банкрутства туристична фірма «Поїхали з нами» за незмінних умов являється мінімальною (до 10%).

Отже, відповідно до вище проведених розрахунків можна зробити висновок, що туристична фірма «Поїхали з нами» знаходиться в дуже хиткому стані. Дві з трьох моделей показали негативний результат і середньо-високу ймовірність банкрутства.

Найбільш оптимальною моделлю являється модель Мартиненка. Вона використовує всебічні показники (покриття, автономії, РВК), які відображають діяльність підприємства в найбільш повній мірі.

Враховуючи, що власний капітал туристичної фірми «Поїхали з нами» тривалий час являється від'ємним, результати даних моделей являються досить логічними.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У наш час практично не викликає заперечень ідея про обов'язкове створення на будь-якому середньому і великому туристичному підприємстві системи забезпечення економічної безпеки. Нині і в літературі, і в господарській практиці склалися різні розуміння системи забезпечення економічної безпеки підприємства [44].

Тактика забезпечення безпеки підприємства припускає застосування конкретних процедур і виконання конкретних дій з метою забезпечення його економічної безпеки.

Мова йде про такі процедури та дії, як: розширення юридичної служби підприємства; прийняття додаткових заходів щодо збереження комерційної таємниці; створення підрозділу комп'ютерної безпеки; пред'явлення претензій контрагенту-порушнику; звернення з позовом до судових органи; звернення до правоохоронних органів і т.п.

Таким чином, комплексна система економічної безпеки туристичного підприємства має включати в себе строго певний безліч взаємозалежних елементів, що забезпечують безпеку підприємства при досягненні нею основних цілей бізнесу.

Існує взаємообумовленість між зміцненням економічної безпеки сектора МСП та забезпеченням національної безпеки держави, включаючи такі її складові, як: фінансова, соціальна, інноваційно-технологічна, продовольча, зовнішньоекономічна, демографічна, енергетична, екологічна безпека.

У свою чергу, розвиток підприємництва є необхідною передумовою соціального та економічного зростання, демократизації суспільства, забезпечення європейського шляху розвитку територій тощо [35].

На сьогоднішній день в туризм роблять внесок головним чином держава і дрібні, середні місцеві підприємці. Окрім того, трансформаційно-

системні зміни, які відбуваються в економіці України, інституційні перетворення суб'єктно-об'єктної структури, визначають процес формування підприємництва як явища, приналежного ринковій економіці, яке при створенні відповідних сприятливих умов одержить широкі перспективи розвитку (про це свідчить досвід розвинених держав, у яких показники розвитку та ролі сектора МСП в економіці займають вагомі позиції), обов'язково забезпечить соціально-економічне зростання регіонів та країни загалом [40].

До таких передумов відносяться зміни безпосередньо природи економічного простору та стосунків, які реалізуються в його межах; перетворення на ринкових принципах економічних засад системи суспільного поділу праці; формування соціального прошарку власників – суб'єктів підприємницької (виробничої, комерційної) діяльності; правове забезпечення права власності, його недоторканність та свобода вибору сфери інвестування капіталу; різноманітність форм виробництва, господарювання, власності в багатуокладній економіці перехідного періоду; відкритість товарних ринків та національної економіки для входження у світогосподарські стосунки; лібералізація економічних процесів [21].

Отже, стратегічні інтереси органів державного управління у сфері забезпечення економічної безпеки МСП безпосередньо визначаються бажанням досягнути соціального та економічного розвитку соціально-економічної системи, сформуванню демократичне суспільство та забезпечити його розвиток на засадах європейських принципів. У цьому контексті більш прикладне значення має окреслення напрямів, мети, цілей та заходів державної політики у сфері забезпечення зміцнення економічної безпеки досліджуваного сектора економіки.

Перш, ніж приступати до розробки стратегії будь-якої політики, слід визначити коло проблем, або факторів негативного впливу, на подолання яких будуть націлені розроблені заходи.

Окрім негативного впливу існуючих на сьогодні у регіонах України

передумов та чинників, які перешкоджають розвитку підприємництва та стримують хід ринково-реформаційних перетворень, вагомими стримуючими чинниками є також система кредитування, податкова політика, відсутність сприятливого інвестиційного та інноваційного клімату.

Поряд з тим, суб'єкти сектора МСП не мають в регіонах України можливостей залучити у підприємницьку діяльність доступні фінансово-кредитні ресурси для здійснення інвестицій, інновацій, модернізації виробничих приміщень.

Ще більше пригнічує підприємницьке середовище вітчизняна система оподаткування, яка суттєво дестимулює ділову активність населення, обумовлює негативне ставлення підприємницького середовища до органів державної влади [6].

Комплексний характер цих впливів веде до того, що фінансова система країни, яка являє собою значний інвестиційний ресурс, надає перевагу спекулятивному характеру обігу у фінансовій сфері, де накопичується капітал, який не переходить у реальну (виробничу) сферу економіки, оскільки в останній рівень рентабельності є значно нижчим, а період віддачі ресурсів – більш тривалим.

Відповідно до вищевикладеного, ці умови не відповідають характеру сприятливого для ведення підприємницької діяльності середовища і поки не будуть зміненими, неможливим є формування в більшості регіонів України належних умов для розвитку вітчизняного підприємництва у секторі МСП.

Значною проблемою для останнього та характерною особливістю сучасного підприємницького середовища є те, що в Україні практично відсутній цивілізований ринок купівлі та продажу бізнесу як такого [2]. Це суттєво стримує інвестиційну активність, сприяє протиправній діяльності, призводить до зниження рівня ліквідності вітчизняних малих і середніх підприємств, «замороження» вкладених у них засобів, відсутності у власників стимулів до капіталізації власного підприємства та часто до

економічно і організаційно не виправданого створення (реєстрації) нових юридичних осіб, що, в свою чергу, ускладнює діяльність реєстраційних, податкових, правоохоронних та інших державних органів, формує баласт недіючих юридичних осіб та, в результаті, спотворює вітчизняну статистику щодо збільшення кількості підприємств сектора МСП та їх питомої ваги в економіці [36].

Враховуючи системність вищенаведених причин, вирішення комплексу цих проблем є неможливим лише через реалізацію окремо взятих чи цілого комплексу заходів.

Необхідною є розробка та реалізація стратегії зміни стосунків «влада – бізнес – суспільство» в Україні на основі поетапної реалізації комплексу заходів нормативного, організаційного, адміністративного, економічного та правоохоронного характеру (див. дод. Б).

Стратегічною метою усього комплексу заходів та рішень повинна виступати необхідність формування здорового конкурентного середовища та сприятливих умов для розвитку легітимної підприємницької діяльності. Слід визнати, що державна політика у сфері підтримки МСП в Україні не носить системного скоординованого характеру та реалізується не в повному (необхідному) обсязі для досягнення тих її цілей, які ставляться представниками органів державної влади. Політика підтримки підприємництва в Україні потребує суттєвого коригування [8].

Виходячи з вищевикладеного, в першу чергу необхідно забезпечити визнання суспільно-політичними групами ідеології одержання менш інтенсивної, проте довгострокової економічної віддачі від вкладених обмежених ресурсів.

Для цього необхідно сформулювати усвідомлення усіма суспільно-політичними групами існування зв'язку між вкладанням ресурсів у менш рентабельні сфери діяльності (інноваційний, науково-технічний розвиток, освіту, соціальну сферу тощо) і забезпеченням якісно нового та більш ефективного підприємницького середовища країни. Необхідно розробити та

забезпечити визнання суспільством фундаментальних пріоритетів економічного розвитку регіону.

Насамперед, це стосується необхідності окреслення основоположних принципів економічної політики, які повинні бути ув'язаними із відповідною системою моральних цінностей, лягти в основу формування ефективної моделі розвитку економіки та підприємницького середовища і забезпечити усунення наявних у ній суперечностей, насамперед тих, що чинять негативний вплив на поглиблення дезінтеграційних тенденцій у суспільно-економічному середовищі.

Серед пріоритетних принципів доцільно закріпити: зниження розподільчої функції органів державного управління; забезпечення пропорційності економічного та соціального зростання; зниження рівня монополізації економіки та її галузей тощо [26].

Основними принципами для забезпечення розвитку малого і середнього підприємництва в умовах відкритості економіки мають стати: акцент на розвитку галузей, які мають порівняльні і конкурентні переваги у світовій економіці регіонального і глобального масштабу; високий рівень внутрішньої інтегрованості вітчизняної економіки, створення потужного національного ринку як фундаментальної основи для завоювання і закріплення за собою відповідних ніш на конкурентних і високоефективних світових ринках товарів і послуг; врахування різної фактороінтенсивності національних галузей і виробництв, тобто їх капітало- і працевзабезпеченості порівняно з іншими країнами, врахування відповідних внутрішніх витрат, цін та їх світових аналогів.

Створення системи стимулів щодо суспільної легітимізації тіньових доходів та права власності, забезпечення інвестицій у інноваційний, науково-технічний розвиток, освіту та соціальну сферу, що дозволить забезпечити розвиток цих менш рентабельних напрямів діяльності, в тому числі досягнути шляхом забезпечення амністії «тіньових» доходів, які інвестуються виключно у ці сфери [29].

Забезпечення лібералізації економічної політики держави через обмеження інституту державної влади тих гіпертрофованих функцій і фінансових важелів впливу, які дозволяють легко маніпулювати економічними процесами і роблять політичну діяльність надзвичайно привабливою «сферою бізнесу» для різного роду монополістичних об'єднань та політико-фінансових груп, необхідно досягнути за рахунок:

- істотного зниження податків з одночасним обмеженням величини інших фінансових ресурсів, які акумулюються в бюджеті, узгодження митних тарифів і зборів до рівня, передбаченого вимогами ВТО;

- ліквідації існуючих пільг, преференцій, дотацій, субсидій тощо, які виплачуються з державного та місцевих бюджетів;

- суттєвого спрощення процедури створення нових підприємств та ліквідації існуючих, проходження дозвільних і погоджувальних процедур;

- посилення антимонопольного законодавства України з одночасним підвищенням ролі та збільшенням ваги і функцій Антимонопольного комітету;

- проведення судової реформи (посилення інституціонального забезпечення судової системи, збільшення відкритості та прозорості роботи судових органів, запровадження в судову практику інституту прецедентного права);

- забезпечення переходу від пропорційної виборчої системи до змішаної з метою посилення її «індивідуалізації»;

- відокремлення влади від бізнесу шляхом заборони підприємцям балотуватися на посади в органах представницької, виконавчої чи судової влади до того часу, поки їхній бізнес не буде продано з відкритого аукціону з відповідним висвітленням у засобах масової інформації [25].

Широке коло завдань, пов'язаних з демонополізацією суспільно-економічно життя в регіонах України, унеможлиблює здійснення всіх запропонованих заходів упродовж короткого періоду. Проте виконуватися вони повинні неухильно.

За результатами досліджень, а також на основі вивчення наукових праць та матеріалів досліджень, у яких обґрунтовуються стратегічні інтереси органів державного управління у сфері національної та регіональної економічної безпеки, зроблено узагальнення, що для виконання підприємницьким середовищем своїх вагомих функцій – забезпечення економічної та соціальної безпеки держави, її економічного зростання та конкурентоспроможності необхідним є дотримання ряду вимог до системи державного управління підприємництвом.

Представимо основні вимоги, які визначаються концепцією економічної безпеки сектора МСП на рисунку 3.1.

Орієнтація системи державного регулювання туристичної діяльності (у секторі МСП) на забезпечення його економічної безпеки передбачає, що управлінські рішення, які приймаються у будь-якій сфері державного регулювання економіки та мають вплив на розвиток підприємництва, повинні обов'язково розглядатись і отримувати оцінку з точки зору їх впливу на економічну безпеку сектора МСП як у існуючому періоді часу, так і у перспективі.

Реалізація вимоги альтернативності управлінських рішень передбачає, що підготовка кожного регуляторного акта чи вирішення в межах системи державного регулювання підприємництва повинна враховувати варіанти впливу на можливий розвиток підприємств малого і середнього бізнесу, структуру та основні показники економічної безпеки цього сектора економіки [18].

Вимога адаптивності системи управління економічною безпекою туристичних підприємств означає, що ця система повинна своєчасно враховувати існуючий стан та зміни у ресурсному забезпеченні підприємницького середовища, впливі факторів зовнішнього середовища, галузевої структури економіки, рівня конкурентоспроможності і фінансової стійкості підприємства та інших параметрів.

Рис. 3.1 – Вимоги до ефективної державної політики у забезпеченні економічної безпеки туристичних підприємств

Стратегічна орієнтація в управлінні економічною безпекою туристичного підприємства на довгостроковий та раціональний розвиток зобов'язує приймати управлінські рішення органами державного управління з врахуванням не лише існуючої сукупності чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, але й передбачати заходи із захисту інтересів суб'єктів туристичної діяльності у перспективі [27].

Економічна безпека туристичного підприємства – це захищеність туристичного підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз, що дає змогу зберегти й ефективно використати матеріальний, фінансовий і кадровий потенціал.

Під забезпеченням економічної безпеки туристичного підприємства розуміється діяльність менеджерів і персоналу туристичного підприємства, спрямована на запобігання порушенням стабільності функціонування й економічного розвитку туристичного підприємства унаслідок негативних дій на його корпоративні ресурси з боку зовнішніх і внутрішніх джерел загроз [33].

Проаналізувавши стан економічної безпеки підприємства можна виділити наступні стратегію, підходи та завдання для її забезпечення у туристичних підприємств Запорізької області.

Першим варто розглянути організаційно-методичний підхід до забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства передбачає планування і здійснення сукупності заходів, поєднаних за функціональною ознакою в комплексну систему забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства.

Відправним пунктом побудови такої системи є філософія бізнесу, що відображає уявлення засновників туристичного підприємства про цінності й норми поведінки в бізнесі.

Обов'язковою умовою побудови комплексної системи забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства є централізоване управління, що передбачає:

- координацію дій менеджерів туристичного підприємства щодо забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства у межах їх компетенції;
- зосередження сукупності корпоративних ресурсів на вирішенні головних завдань забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства;
- формування надійних гарантій підтримання законності за взаємодії з органами державної влади і місцевого самоврядування, а також підрядними організаціями;
- контроль за повнотою і своєчасністю виконання організаційно-

розпорядчих актів генерального директора туристичного підприємства, що належать до забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства.

Побудова комплексної системи забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства здійснюється на основі дотримання таких принципів: відповідності потенційним загрозам безпеці, адаптивності до змін, цілісності й системності, розумної достатності.

Стратегія забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства «Поїхали з нами» повинна визначати головні напрями діяльності туристичного підприємства для досягнення вибраної мети забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства (див. рис. 3.2).

Стратегію розробляють менеджери туристичного підприємства на основі вербального аналізу можливих негативних впливів на корпоративні ресурси туристичного підприємства з боку потенційних джерел загроз безпеці.

В міру необхідності залучаються матеріали юридичного й інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності туристичного підприємства у прогнозованих умовах [11].

Як головні завдання забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства доцільно розглянути:

- захист законних прав та інтересів засновників, менеджерів і персоналу;
- моніторинг оточення туристичного підприємства на основі довідкових, статистичних та інших матеріалів;
- ідентифікацію потенційних загроз безпеки і оцінку небезпеки їх реалізації за вартісними показниками вірогідності;
- охорону персоналу і майна туристичного підприємства, а також матеріальних носіїв інформації, що містять відомості про туристичне підприємство.

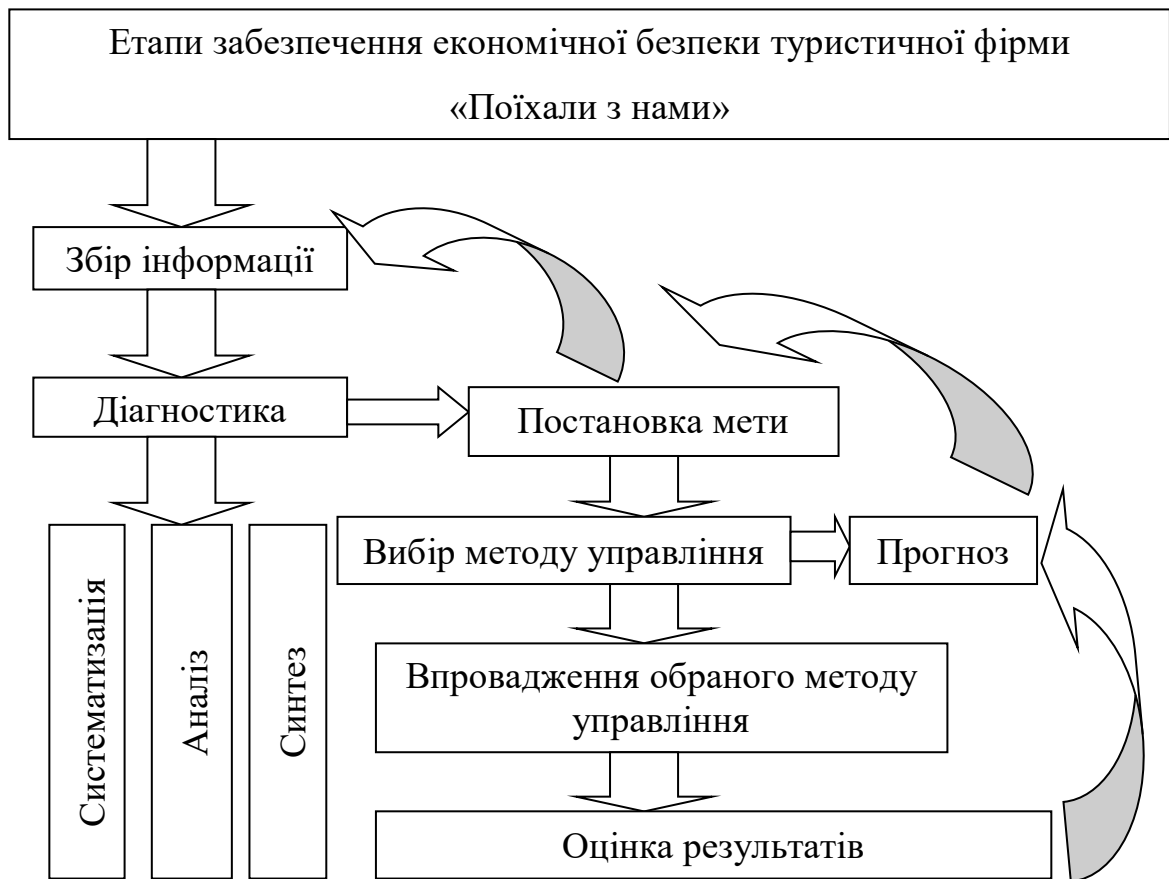

Рис. 3.2 – Етапи забезпечення економічної безпеки туристичної фірми
«Поїхали з нами»

Об'єктова система захисту туристичного підприємства повинна мати у своєму складі як мінімум підсистеми охоронної і пожежної сигналізації, контролю та управління доступом, захисту інформації і телевізійного нагляду за виділеними зонами території туристичного підприємства [7].

Забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства в першу чергу може асоціюватися із захистом від різного роду економічних злочинів, як то шахрайство, несумлінна конкуренція, підприємницьке шпигунство тощо, але це не розкриває повністю цього поняття.

Економічна безпека підприємства визначається сукупністю факторів, що відображають незалежність, стабільність, можливості зростання, забезпечення економічних інтересів тощо.

Разом з тим, економічна безпека туристичного підприємства може бути поділена на кілька складових в залежності від сторони діяльності підприємства, яку вона забезпечує: фінансова, інформаційна, кадрова, технологічна, ресурсна, ринкова, тощо.

Отже, економічну безпеку туристичного підприємства можна представити як стан ресурсів підприємства, спроможний забезпечити найбільш ефективно їх використання з метою сталого розвитку підприємства в умовах мінливого загрозового середовища [23].

Оскільки економічна безпека туристичного підприємства обумовлена здебільшого необхідністю протистояти негативному впливу мінливого зовнішнього середовища, це вимагає розробки адекватних заходів із захисту від таких проявів, що більш точно характеризує цю категорію. Та на теперішній час функціонування підприємств за законами ринкової економіки передбачає, що вони самостійно визначають напрямки своєї економічної політики, організовують та планують виробництво й реалізацію своєї продукції, контролюють достатність оборотних коштів та строки за розрахунками з кредиторами, строки розрахунків дебіторів.

Все це в сукупності обґрунтовує необхідність забезпечення економічної безпеки підприємств відповідно до особливостей та потреб кожного з них.

Йдеться про те, що система економічної безпеки не може бути уніфікованою для всіх господарюючих суб'єктів, вона визначається специфікою підприємств, зокрема, розміром, структурою капіталу, особливостями виробничого процесу та технологіями, які при цьому використовуються, наявністю та складом трудових ресурсів, сферою функціонування, сектором національної економіки (приватний, державний, комунальний), зовнішнім середовищем, яке включає постачальників, споживачів, конкурентів тощо [30].

Слід зазначити, що основні загрози економічній безпеці підприємств надходять із зовнішнього середовища і це не тільки несумлінна конкуренція,

шахрайство, це також і рейдерство по відношенню до підприємств, і несприятливі коливання ринкової кон'юнктури, що призводять до глибокої кризи (банкрутства) на туристичних підприємствах. За таких умов забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства має ґрунтуватися на заходах із трансформації, зокрема, реструктуризації.

При цьому під реструктуризацією розуміється комплекс заходів, спрямованих на відновлення стійкої економічної, фінансової та технічної життєздатності підприємств з метою забезпечення їх ефективного функціонування в конкурентному середовищі та відновлення конкурентоспроможності на довгостроковій основі.

Такий підхід до проведення змін на туристичних підприємствах у відповідь на загрози зовнішнього середовища в достатній мірі відповідає інтересам забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства [16].

Заходи з реструктуризації реалізують на різних рівнях туристичного підприємства, оскільки за допомогою нових стратегій ведення бізнесу та внутрішньої реорганізації (у формах злиття, приєднання, виділу, поділу, перетворення) відбувається захист власних фінансових, майнових, виробничих, тощо інтересів.

Досліджуючи реструктуризацію слід відзначити, що саме слово «структура» використовується в економічному контексті, означаючи специфічні, стійкі відносини між основними елементами конкретної функції або процесу. А реструктуризація, як зміна структури, характеризується цілеспрямованим процесом зміни структури організації. Ця ж структура визначає обмеження, за яких підприємства функціонують, виконуючи повсякденну роботу, і прагнуть до кращих економічних показників.

Отже, реструктуризація може інтерпретуватися також як спроба зміни структури організації з метою послаблення деяких або всіх короткочасних обмежень (загроз зовнішнього середовища), при цьому вона повинна відповідати напрямам довгострокової стратегії.

Крім цього, реструктуризація туристичного підприємства визначається також і як сукупність різних заходів, що приймаються з метою підвищення конкурентоспроможності підприємства і сприяє збільшенню його вартості.

Відповідно до вище викладеного, основними завданнями реструктуризації туристичного підприємства є його перетворення в таке, що характеризується посиленням економічної безпеки, стабільністю положення на ринку та має високу вартість для його власників.

У такому випадку підвищення економічної безпеки туристичного підприємства забезпечується також на основі управління фінансовою та майновою безпекою підприємства, які виступають формуючими факторами вартості туристичного підприємства (в результаті управління діяльністю окремих структурних одиниць при формуванні грошових потоків) [46].

Крім того, реструктуризація може включати різні заходи, у тому числі розпродаж активів недостатньо ефективного підприємства, злиття, приєднання, виділення тощо, що забезпечує посилення фінансової сторони економічної безпеки туристичного підприємства та дозволяє динамічніше розвиватися і своєчасно реагувати на спроби рейдерства (примусового або шахрайського заволодіння підприємствами).

Враховуючи різноманітність форм реструктуризації їх можна розділити на три групи залежно від сфери реалізації та відповідної сторони економічної безпеки туристичного підприємства: портфельна реструктуризація, фінансова реструктуризація, організаційна реструктуризація.

Портфельна реструктуризація включає істотні зміни в сукупності активів, якими володіє підприємство, або бізнес-ліній, в яких воно бере участь, включаючи ліквідацію, розпродаж активів, продаж майна і виділення підприємств.

Заходи з реструктуризації цієї групи дозволяють забезпечити підвищення фінансової безпеки туристичного підприємства.

Керівництво може удатися до такої реструктуризації при загрозі

недружнього поглинання, або при прагненні до збільшення капіталу шляхом розпродажу по частинах.

Разом з тим, підприємство може реалізувати стратегію для покращення структури свого портфеля та підвищення власної фінансової безпеки [50].

Фінансова реструктуризація на відміну від портфельної характеризується істотними змінами безпосередньо в структурі капіталу підприємства і включає викуп з борговим фінансуванням, зміну співвідношення власних і позикових коштів в структурі капіталу та заборгованості.

При цьому фінансова реструктуризація відноситься до розподілу руху наявних грошових коштів підприємства або кредитних ресурсів, за умов стратегічних або договірних правил вирішення проблем, регулювання грошових потоків, та визначає додаткову вартість [9].

Відповідно до цього фінансова реструктуризація дозволяє посилити фінансову безпеку туристичного підприємства, забезпечує підвищення фінансової стійкості та підвищення вартості підприємства.

Організаційна реструктуризація полягає в здійсненні змін в організаційній структурі підприємства, що забезпечує посилення керівних ланок та підвищення ефективності прийняття управлінських рішень. Вона включає звуження меж підрозділів, вирівнювання ієрархічних рівнів, розподіл інтервалу контролю, зниження продуктової диверсифікації, перегляд компенсацій, спрощення технологічних процесів, реформування управління, які у сукупності забезпечують підвищення інформаційної складової економічної безпеки.

Таким чином, рівень економічної безпеки туристичного підприємства залежить від спроможності керівництва уникнути можливих загроз, попередити або ліквідувати наслідки негативного впливу зовнішнього та внутрішнього середовища.

За рахунок своєчасного впровадження заходів з реструктуризації,

спрямованих на фінансове оздоровлення та забезпечення зростання ефективності функціонування підприємств, можна досягти посилення їх економічної безпеки та забезпечення довгострокового зростання й розвитку [48].

Оскільки шляхи реструктуризації багатогранні і немає одного стандарту її проведення, то, відповідно, не існує єдиної методики оцінювання ефективності реструктуризації.

Однак можна виділити певні загальні підходи до оцінювання ефективності або окреслити типове коло питань, які слід опрацювати, говорячи про успішність проектів реструктуризації:

1. Виділити заходи, які реалізуються в процесі реструктуризації і провести оцінку їх можливих наслідків.

2. Вибрати критерії оцінювання запланованих заходів (один чи систему).

3. Окреслити коло показників, якими можна оцінювати ефективність. Це може бути один конкретний показник; зростання обсягів реалізації продукції в 10 разів, збільшення кількості робочих місць у 2 рази; зменшення витрат виробництва тощо, або комплексний показник чи ціла система показників: підвищення конкурентоспроможності продукції і туристичного підприємства, раціональне використання ресурсів, зростання частки ринку і вихід на нові сегменти, підвищення інвестиційної привабливості тощо.

Однак наслідки реструктуризації можуть не піддаватися кількісному виміру, тобто їхні результати не можна підрахувати, додавати, віднімати, ділити, оскільки вони не мають відверто матеріалізованої форми.

У такому випадку звертають увагу на якісні параметри наслідків реструктуризації, які є невидимими на перший погляд.

Оскільки зміни процесу реструктуризації охоплюють усю життєдіяльність організму туристичного підприємства, то вони обов'язково відіб'ються на самих суб'єктах підприємства, тобто кадровому

потенціалі [30].

Як правило, найцінніші і глибинні зміни пов'язані з людьми. Це зміни підходів, принципів в управлінні, а також зміни в стереотипах мислення і поведінки управлінців і працівників, тобто, якісна трансформація соціально-управлінського характеру стає неминучою при проведенні реструктуризаційних заходів і вона націлена на ринок уже не по формі, а по суті, що проявляється в переході на процесно-орієнтовані системи.

Ці зміни розтягнуті в часі, вони повільніше проявляються, але ефект значно відчутніший – вони завжди поліпшують якість управління і самого управління, який починає будувати свій бізнес в якісно новому ключі.

4. Вибір показників оцінки реструктуризації, пов'язаний із часовою категорією і ризиками. З огляду на це, можна говорити про ефект короткостроковий, довгостроковий і стратегічний (часова категорія прив'язується як до часу прояву результатів, так і до тривалості їх дії). Очікування бажаного результату відбувається в умовах невизначеності, конкретним проявом якої є ризик, отже треба врахувати ймовірність шансів на успіх і ймовірність невдач.

5. Ефективність передбачає порівняння витрат і результатів. Туристичні підприємства, як правило, націлюються на результати, не приділяючи належної уваги витратам. Тому важливо враховувати, скільки коштує реструктуризація підприємству, тим більше, що вона проводиться за рахунок внутрішніх ресурсів. Отже, необхідно скласти кошторис витрат на проведення реструктуризації.

6. В категорію ефективних потрапляють ті зміни, які відбуваються системно, тобто, всі елементи виробничої системи повинні змінюватися так чи інакше, і реструктуризація має охоплювати всі об'єкти: структуру, фінанси, бізнес-планування, маркетинг, логістику, економіку підприємства.

Якщо зміни відбуваються в сфері маркетингу, то складові цього процесу (просування товарів на ринок, взаємовідносини з клієнтами та інші) неминуче повинні забезпечуватися відповідною інформаційною системою,

яка, в свою чергу, потребує адекватної облікової системи.

Облікова система повинна працювати на адекватне обслуговування процесів створення продукту, партії чи замовлення і т.д. Тільки таким чином можна сформувати гнучкість виробників і постачальників, які працюватимуть синхронно.

Отже, ефективними можна вважати ті заходи, які оптимізують як процеси, так і функції [13].

Поняття системності варто розглядати в парі з послідовністю, що означає бути послідовним при постановці цілей і завдань. Якщо не дотримуватись цього правила, то реструктуризація може замкнутися сама на собі і не приведе до жодних змін у фінансово-економічній діяльності туристичного підприємства.

Підсумовуючи, можна сказати, що ефективною та успішною є реструктуризація, завдяки якій досягається мета, визначена ще на першому етапі реструктуризації як ідея-ціль.

Отже, при реструктуризації на туристичному підприємстві, стан економічної безпеки буде оцінюватись показниками, які зростають:

- прибутковість – досягнення відповідного рівня прибутковості є однією з цілей реструктуризації і водночас показником її успішності;
- наявність позитивних грошових потоків від основної діяльності – зростання грошових потоків дає можливість повертати борги та інвестувати кошти в оновлення і зростання виробництва, що свідчить про успішність реструктуризації;
- зростання продуктивності праці – із скороченням обсягів продажу на традиційних ринках туристичні підприємства повинні знаходити нові ринки збуту або скорочувати чисельність свого персоналу; для оцінки успішності цих дій використовується динаміка зростання продуктивності праці;
- зростання продуктивності всіх видів ресурсів – оцінити успішність дій в цьому напрямі можна через показники рентабельності та їх динаміку.

Отже, обов'язковою умовою побудови комплексної системи

забезпечення економічної безпеки туристичних підприємств є централізоване управління, що передбачає: координацію дій менеджерів туристичного підприємства щодо забезпечення економічної безпеки туристичних підприємств у межах їх компетенції; зосередження сукупності корпоративних ресурсів на вирішенні головних завдань забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства; формування надійних гарантій підтримання законності за взаємодії з органами державної влади і місцевого самоврядування, а також підрядними організаціями; контроль за повнотою і своєчасністю виконання організаційно-розпорядчих актів директора туристичного підприємства, що належать до забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства.

Побудова комплексної системи забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства здійснюється на основі дотримання таких принципів: відповідності потенційним загрозам безпеці, адаптивності до змін, цілісності й системності, розумної достатності.

ВИСНОВКИ

Економічна безпека туристичної фірми (підприємства, організації) визначається як стан корпоративних ресурсів (капіталу, операторів-менеджерів, інформації) і підприємницьких можливостей, за яких гарантується найбільш ефективне їх використання для стабільного функціонування та динамічного розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам). Система економічної безпеки туристичного підприємства представлена такими складовими: туристична, техніко-економічна; фінансова, кадрова, інформаційна.

Недоліки та переваги різних методичних підходів до оцінки та критеріїв економічної безпеки: 1) для врахування комплексного характеру економічної безпеки перевагу слід надавати використанню інтегральних оцінок економічної безпеки, одержаних на основі використання багатовимірних статистичних методів; 2) для врахування взаємозв'язку рівня економічної безпеки та рівня окремих загроз економічній безпеці кількісно необхідно оцінювати саме рівень такого зв'язку, а не відокремлено один від одного рівень економічної безпеки та рівень окремих загроз економічній безпеці; 3) більше уваги приділяти методичним підходам спрямованим на прогнозування економічної безпеки, а не концентруватися лише на поточній і ретроспективній оцінках рівня економічної безпеки.

За результатами визначення інтегрального показника економічної безпеки туристичного підприємства, який відображає загальний рівень економічної безпеки, з урахуванням п'яти складових (інформаційної, фінансової, кадрової, туристичної, економічної) та їх значущості, було визначено, що рівень економічної безпеки досліджуваного туристичного підприємства характеризується значними коливаннями навколо його середнього значення.

Розрахунки дозволяють дослідити та виявити негативні тенденції, які гальмують вирішення завдання забезпечення економічної безпеки

підприємства.

Відповідно до розрахунків ймовірності банкрутства, визначили, що туристична фірма «Поїхали з нами» знаходиться в дуже хиткому стані. Дві з трьох моделей показали негативний результат і середньо-високу ймовірність банкрутства.

Найбільш оптимальною моделлю являється модель Мартиненка. Вона використовує всебічні показники (покриття, автономії, РВК), які відображають діяльність підприємства в найбільш повній мірі.

Враховуючи, що власний капітал туристичної фірми «Поїхали з нами» тривалий час являється від'ємним, результати даних моделей являються досить логічними.

Основні напрями забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства: створення відповідних передумов в економічному просторі та стосунках в його межах; перетворення на ринкових принципах економічних засад системи суспільного поділу праці; формування соціального прошарку власників – суб'єктів підприємницької (виробничої, комерційної) діяльності; правове забезпечення права власності, його недоторканність та свобода вибору сфери інвестування капіталу; різноманітність форм виробництва, господарювання, власності в багатуокладній економіці перехідного періоду; відкритість товарних ринків та національної економіки для входження у світогосподарські стосунки; лібералізація економічних процесів.

Проаналізувавши стан економічної безпеки туристичного підприємства можна виділити стратегію, підходи та завдання для її забезпечення у туристичних підприємств Запорізької області.

Обов'язковою умовою побудови комплексної системи забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства є централізоване управління, що передбачає: координацію дій менеджерів туристичного підприємства щодо забезпечення економічної безпеки туристичних підприємств у межах їх компетенції; зосередження сукупності корпоративних ресурсів на вирішенні головних завдань забезпечення

економічної безпеки туристичного підприємства; формування надійних гарантій підтримання законності за взаємодії з органами державної влади і місцевого самоврядування, а також підрядними організаціями; контроль за повнотою і своєчасністю виконання організаційно-розпорядчих актів директора туристичного підприємства, що належать до забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства.

Побудова комплексної системи забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства здійснюється на основі дотримання таких принципів: відповідності потенційним загрозам безпеці, адаптивності до змін, цілісності й системності, розумної достатності.

Як головні завдання забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства доцільно розглянути: захист законних прав та інтересів засновників, менеджерів і персоналу; моніторинг оточення туристичного підприємства на основі довідкових, статистичних та інших матеріалів; ідентифікацію потенційних загроз безпеки і оцінку небезпеки їх реалізації за вартісними показниками вірогідності; охорону персоналу і майна туристичного підприємства, а також матеріальних носіїв інформації, що містять відомості про туристичне підприємство.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Архипов А. Г. Экономическая безопасность: оценки, проблемы, способы их обеспечени. *Вопросы экономики*. 1994. № 12. С. 34–44.
2. Афонцев С. И. Национальная экономическая безопасность: на пути к теоретическому консенсусу. *Мировая экономика и международные отношения*. 2002. № 10. С. 30–39.
3. Барановський О. І. Фінансова безпека : монографія. Київ : Фенікс, 1999. 338 с.
4. Барановська О. М. Аналіз фінансового стану як інструмент запобігання кризі та виведення підприємства з неї. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2008. №12. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vrabria/2008_12/stat/UDK%20334.htm.pdf (дата звернення: 01.11.2022).
5. Бухвальд Е. С. Макроаспект экономической безопасности: факты, критерии и показатели. *Вопросы экономики*. 1994. № 8. С. 12.
6. Віннікова І. І., Марчук С. В. Кібер-ризиків як один із видів сучасних ризиків у діяльності малого та середнього бізнесу та управління ними. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Випуск 5 (16). С. 110–114. URL : http://easterneurope-ebm.in.ua/journal/16_2018/21.pdf (дата звернення: 02.11.2022).
7. Вербіцька І. І. Ризик-менеджмент як сучасна система управління ризиками підприємницьких структур. *Сталий розвиток економіки*. 2013. №5. С. 282–291.
8. Гладченко М.В. Индикаторы экономической безопасности предприятия. *Вестник ДонГАУ*. 2000. № 4. С. 111–114.
9. Глобалізація і безпека розвитку : монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. Київ, 2001. 733 с.
10. Губський Б. В. Внутрішні та зовнішні фактори економічної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2000. № 1–2. С. 77–78.

11. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : монографія. Київ, 2001. 122 с.
12. Гупало А. О. Визначення змісту понять: «ефект», «ефективність» та «результативність». *Проблеми формування нової економіки XXI століття* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпропетровськ: Видавець Біла К. О., 2012. С. 6–9.
13. Дем'яненко В. П. Аналіз стану економічної безпеки в сучасних умовах. *Торгівля і ринок України*. 2001. Вип. 12. Т. 1. С. 61–66.
14. Жаліло Я. А. Економічні стратегії держави у нестабільних ринкових економічних системах. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 1998. 144 с.
15. Илларионов А. Г. Критерии экономической безопасности. *Вопросы экономики*. 1998. № 10. С. 35–58.
16. Іващенко П. Б. Економічна безпека в системі національної безпеки. Київ: НІСД, 1997. 144 с.
17. Ільяшенко С. М. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке. *Актуальні проблеми економіки*. 2003. № 3. С. 11–19.
18. Кендюхов А.В. *Экономическая безопасность как экономическая категория* : 3б наук. праць ДонНТУ. 2000. С. 123–128.
19. Козаченко Г. В., Пономарев В. П., Ляшенко О. М. *Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизмы обеспечения* : монографія. Київ: Лібра, 2003. 280 с.
20. Ковтуненко В. М. Ідентифікація сутності понять «результативність» і «ефективність» діяльності підприємства та методологія їх оцінки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 10. С. 93–96.
21. Корнієнко О. М., Ткач В. О. Економічна безпека туристичної сфери України в умовах глобалізації : монографія. Запоріжжя, 2011. 120 с.
22. Корнієнко О. М. Управління економічною безпекою розвитку туристичних підприємств. *Вісник Дніпропетровського університету*.

Економіка. 2010. Випуск 4 (2). Т. 18. № 10/1. С. 112–117.

23. Корнієнко О. М., Ткач В. О., Шевченко О. В. Модель прогнозування економічної безпеки через чистий продукт туристичних підприємств Запорізької області. *Вісник Дніпропетровського університету. Економіка*. 2011. Вип. 4 (1). Т. 18. № 10/1. С. 87–95.

24. Корчевська Л. О., Жосан А. В. Методологічні питання економічної безпеки підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*: зб. наук. ст. 2010. Вип. 29. С. 108–111.

25. Корчевська Л. О., Жосан А. В. Система напрямків забезпечення економічної безпеки підприємства. *Вісник Донецького університету. Серія В. Економіка і право*. 2010. Вип. 2. Т. 1. С. 184–191.

26. Корчевська Л. О., Деменська А. М. Концептуальні підходи до визначення економічної безпеки підприємства. *Бізнес-навігатор*. 2011. № 3 (24). С. 10–15.

27. Корягина Т. В. Экономическая безопасность: критерии, современное состояние и перспективы. *Обозреватель*. 1997. № 7. С. 34.

28. Літвінов О. С., Ненюк К.С. Проблеми класифікації видів ефективності та її показників. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2015. № 7 (227). С. 45–54.

29. Лук'янова В. В., Головач Т. В. Економічний ризик : навчальний посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 462 с.

30. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : монографія. Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2011. 400 с.

31. Лысенко Ю. Г., Мищенко С. Г., Руденский Р. А. Механизм управления экономической безопасностью. Донецк : ДонНУ, 2002. 178 с.

32. Мельник С. І. Управління фінансовою безпекою підприємств: теорія, методологія, практика : монографія. Львів: «Растр-7», 2020. 384 с.

33. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / за ред. А. І. Сухорукова. Київ: НІПМБ, 2003. 64 с.

34. Островська Г., Квасовський О. Аналіз практики використання зарубіжних методик (моделей) прогнозування ймовірності банкрутства підприємств. *Галицький економічний вісник*. 2011. №2(31). С. 99–111. URL : http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/1374/2/GEB_2011_v31_No2-G_Ostrovskaya_A_Kvasovskyu-Analysis_of_the_practice_of_using_99.pdf (дата звернення: 02.11.2022).
35. Паламарчук В. М. Економічні перетворення і соціальна безпека: монографія. Київ: НІСД, 1996. 64 с.
36. Пастернак-Таранушенко Г. В. Економічна безпека держави: проблеми та механізм їх розв'язання. *Вісник НАНУ*. 1998. № 11–12. С. 67–72.
37. Пастернак-Таранушенко Г. В. Модель для економічної безпеки України. *Вісник НАНУ*. 2000. № 10. С. 7–10.
38. Петрова В. Ф. Методичне забезпечення оцінки ризиків підприємства. *Соціальна економіка*. 2015. № 12. С. 148–153.
39. Пирожков С. І. Національні інтереси України: концепції безпеки і сучасні реалії геополітичної ситуації в Європі. *Віче*. 1992. № 8. С. 11–24.
40. Поліщук О. Б. Адаптаційний потенціал як основа формування адаптивно-орієнтованої системи управління економічною безпекою підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2022. №63. С. 82–87.
41. Поліщук О. Б. Теоретичні основи формування адаптивно-орієнтованої системи управління економічною безпекою підприємства. *Науковий вісник ПУЕТ*. Серія «Економічні науки». 2021. № 2 (103). С. 17–21.
42. Пономаренко В. С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование. Харьков: ИД «ИНЖЭК», 2002. 344 с.
43. Проходженко Л. Щодо сутності поняття «ефективність» в системі демократичного врядування. *Актуальні проблеми державного управління*. 2007. Вип. 3(31). С. 57–65.
44. Сердюк О. М. Організації та забезпечення фінансової безпеки в готельно-ресторанному бізнесі та індустрії туризму. *Фінанси України*. 2010. С. 47–49.

45. Сердюк О. М., Ткач В. О. Економічна безпека турфірми в регіональному вимірі (на прикладі Запорізької області). *Економіка: проблеми теорії та практики* : зб. наук. пр. Дніпропетровськ: ДНУ, 2010. Вип. 264. Т. 3. С. 634–642.

46. Сердюк О. М. Складові економічної безпеки туристичної сфери України. *Проблеми підвищення ефективності функціонування підприємств різних форм власності* : сб. науч. тр. Донецьк, 2010. Вып. 3. Т. 2. С. 84–91.

47. Сердюк О. М. Проблеми економічної безпеки турфірми в умовах регіонального розвитку. *Соціально-економічні проблеми регіонального розвитку* : Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2010. С. 141.

48. Степаненко А. О. Оцінка економічної безпеки України та її регіонів. *Регіональна економіка*. 2000. № 2. С. 50.

49. Фоміна М. В. Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика : монографія. Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. 140 с.

50. Фостяк В. І. Безпекова діяльність та безпековий потенціал підприємства. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2018. № 3. С. 114–119.

51. Чужиков В. І. Моделі туристичного бізнесу в Європейському Союзі. *Науковий вісник Чернівецького торгово-економічного університету КНТЕУ*. 2005. Вип. IV. Ч. I. С. 146–153.

52. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення. Київ: НІСД, 1997. 144 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

«Економічна безпека туристичного підприємства»

Просимо Вас узяти участь в експертному опитуванні, спрямованому на вивчення думки підприємців щодо сутності, форм та методів захисту туристичного бізнесу, підвищення загального рівня економічної безпеки туристичних підприємств.

Заповнюючи анкету, обведіть, будь ласка, той варіант відповіді, який збігається з Вашою точкою зору. Окремі питання анкети потребують бальної оцінки. Якщо зазначених відповідей недостатньо – дайте свій коментар у графі «Інше».

Будемо Вам вдячні за участь в опитуванні та щирі відповіді на запитання Анкети!

1. Яке з наведених нижче визначень економічної безпеки підприємства на Ваш погляд є більш точним?

а) стан найефективнішого використання корпоративних ресурсів для запобігання загрозам та забезпечення стійкого функціонування підприємства у теперішньому та майбутньому часі

б) захищеність потенціалу підприємства від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, прямих чи непрямих економічних погроз, а також здатність підприємства до відтворення

в) стан соціально-технічної системи підприємства, котрий дає змогу уникнути зовнішніх загроз і протистояти внутрішнім чинникам дезорганізації за допомогою наявних ресурсів, підприємницьких здібностей менеджерів, а також структурної організації та зв'язків менеджменту.

г) комплекс заходів, що сприяють підвищенню фінансової стійкості господарчих суб'єктів за умов ринкової економіки, які захищають їх комерційні інтереси від впливу негативних ринкових процесів

д) стан цивілізованого бізнесу, за якого відсутня економічна чи інша шкода, якої завдавали б бізнесу навмисно фізичні особи чи соціальні організації (зокрема юридичні особи) з порушенням закону чи етики підприємництва

2. Які із зазначених нижче характеристик найбільш точно відбивають стан економічної безпеки туристичного підприємства (виберіть не більше трьох варіантів)?

а) свобода підприємницької діяльності

б) прийнятний рівень задоволення потреб населення

в) ефективна структура зовнішньої торгівлі

г) національна конкурентоспроможність

д) забезпеченість країни власними стратегічними ресурсами

ж) захищеність економіки від зовнішніх загроз

з) захищеність економіки від внутрішніх загроз

к) низький рівень тіньової економіки

л) інше (вказіть) _____

3. Розподіліть, будь ласка, нижче приведені складові економічної безпеки туристичного підприємства за ступенем впливу на інтегральний показник ЕБТП за 100-бальною шкалою.

Функціональні складові економічної безпеки туристичного підприємства	Особливо значимі	Важливі	Майже не впливають на рівень економічної безпеки	Важко відповісти
Фінансова безпека				
Екологічна безпека				
Правова безпека				
Інтелектуально-кадрова безпека				
Інформаційна безпека				
Управлінська безпека				
Техніко-технологічна безпека				
Силова				
Інше вкажіть				

4. Яка з умов функціонування туристичного підприємства може являти собою найбільшу загрозу?

а) законодавчі умови

б) умови оподаткування

в) соціальні умови

г) загальноекономічні умови

д) територіальні умови

ж) умови організації менеджменту

з) ресурсні умови

к) інтелектуально-кадрове забезпечення

5. Якій інституції Ви б надали перевагу для захисту свого бізнесу?

- а) Державній службі охорони
- б) приватним охоронним службам
- в) власній службі безпеки
- г) тіньовій структурі (рекету)
- д) покладаюся на власні сили і сили колективу
- ж) інше (вказіть)

6. Визначіть, будь ласка, ступінь загроз економічній безпеці для суб'єктів туристичної діяльності

за 100-бальною шкалою.

Ступінь загроз економічній безпеці для туристичних підприємств	Особливо небезпечні	Небезпечні	Майже не становлять загрози для підприємства	Важко відповісти
Внутрішні загрози (ризики)				
низький рівень менеджменту				
низький рівень кваліфікації працівників				
низький рівень рентабельності				
низький рівень фінансової стійкості туристичного підприємства				
залежність від зовнішніх кредиторів				
незахищеність комерційної таємниці				
промисловий шпіонаж				
низький рівень внутрішньої ділової активності				
зменшення чистого прибутку туристичного підприємства				
збільшення постійних витрат туристичного підприємства				
зменшення обсягу туристичних послуг				
низька ефективність управління, не досконала структура управління				
недостатність кваліфікованих кадрів, плинність кадрів				
збільшення (зменшення) витрат на управління				
зменшення витрат на придбання інформаційних ресурсів				
зменшення витрат на захист інформаційних ресурсів				
Зовнішні загрози				
недосконалість та нестабільність існуючої в країні законодавчої та нормативно-правової бази стан валютного ринку та нестабільність національної валюти				
незбалансованість державної бюджетної політики				
параметри податкової системи (рівні податкового навантаження, прогнозованість змін у системі оподаткування)				
нестабільність банківської системи, її ненадійність				
стан фінансового ринку				
низька середньоринкова прибутковість				
висока ризикованість діяльності				
високий рівень інфляції				
низький рівень довіри інвестора та обсягів інвестицій				
тінізація та криміналізація економіки				
воєнні дії				

зниження рівня споживчого попиту				
незаконні дії конкурентів на ринку туристичних послуг				
зменшення доходів населення, соціальна напруженість				
міграційний приріст населення				
високий рівень забруднення навколишнього середовища				
невиконання обов'язків партнерами та контрагентами				

7. Які, на Вашу думку, найбільш поширені форми і методи недобросовісної конкуренції практикуються у сфері туристичного бізнесу? (кількість відповідей не обмежується).

- а) шантаж власників, керівників підприємств
- б) розбійні напади на офіси, власників, провідних менеджерів
- в) незаконне використання фірмової назви
- г) недобросовісна реклама (чорний PR)
- д) проникнення в комп'ютерні бази даних
- ж) використання державних органів з метою впливу на конкурента
- з) підкуп співробітників фірми для отримання необхідної інформації
- к) незаконне підслуховування телефонних переговорів і розмов у приміщеннях
- л) інше (вказіть).

8. Які ринкові інструменти (важелі) на Ваш погляд є більш дієвими для гарантування економічної безпеки туристичного підприємства?

- а) диверсифікація виробництва
- б) удосконалення форм оплати праці, внутрішньої структури зарплати та систем матеріального стимулювання
- в) планування господарської діяльності
- г) формування колективу однодумців
- д) ефективне інвестування
- ж) застосування сучасних інформаційних технологій
- з) страхування ризиків
- к) поліпшення форм оплати праці та систем матеріального стимулювання
- л) інше (вказіть)

9. З якими ризиками, на Вашу думку, найбільше відображаються на стані економічної безпеки туристичного підприємства?

- а) ризик податкового навантаження
- б) управлінський ризик
- в) фінансовий ризик
- г) комерційний ризик
- д) страховий ризик
- ж) інноваційний ризик
- з) інвестиційний ризик
- к) інформаційний ризик
- л) кадровий ризик

10. Чи згодні Ви з тим, що ризик або загроза можуть вплинути на інтерес туристичного підприємства?

- а) згодні
- б) не згодні
- в) інше (вказіть).

11. Які форми співробітництва Ви вважаєте найбільш прийнятними для туристичного бізнесу?

- а) картель
- б) кластер
- в) асоціація
- г) інше (вказіть)

12. Чи необхідним є виокремлення окремої служби економічної безпеки на туристичному підприємстві?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

13. Чи згодні Ви з тим, що внутрішні фактори економічного середовища найбільш впливають на стан економічної безпеки туристичного підприємства?

- а) так
- б) ні

14. Які з перелічених форм державного регулювання, на Вашу думку, найбільш позитивно впливають на стан економічної безпеки туристичного підприємства? (виберіть не більше трьох варіантів)

- а) обмеження та регулювання рівня монополізму
- б) надання державних гарантій при залученні іноземних інвестицій
- в) система податкових пільг
- г) гарантії іноземним інвесторам щодо вкладу грошей у туристичний бізнес

15. Що, на вашу думку, найбільше впливає на рівень економічної безпеки підприємства?

- а) слабе керівництво виробництва місцевою владою
- б) недосконала податкова система в країні
- в) відсутні закони, Укази Президента, що регулюють відносини в підприємстві
- г) надлишкова наявність кількості контролюючих установ діяльності підприємств
- д) правова незахищеність вітчизняних товаровиробників
- ж) низький рівень кваліфікації кадрів, що працюють у бізнесі
- з) нестача досвіду роботи в ринкових умовах
- к) інше (вказіть)

16. Як ви вважаєте, чи відповідає потребам підприємницького управління у формуванні економічної безпеки концептуальне законодавче та програмне забезпечення?

- а) достатньо сформоване забезпечення
- б) низький рівень забезпечення
- в) не відповідає потребам підприємницького управління
- г) важко відповісти

17. Чи впливають на вашу думку, територіальне розміщення суб'єкту туристичної діяльності на рівень його економічної безпеки?

- а) так
- б) ні
- в) частково впливає
- г) важко відповісти

18. Які форми співробітництва туристичних підприємств сприятимуть забезпеченню їх економічної безпеки?

- а) картель;
- б) консорціум;
- в) концерн;
- г) кластер

19. Які витрати у разі мережевого об'єднання підприємств Ви вважаєте призведуть до синергетичного ефекту? Який прогноз економії витрат у разі їх співробітництва?

Вид витрат	Економія витрат
витрати пов'язані з страхуванням турів	
витрати пов'язані з навчанням персоналу (підвищення кваліфікації)	
маркетингові витрати	
витрати на надання рекреаційних послуг	
Інше (вказіть)	

20. Наскільки терміново необхідно прийняти нові законодавчі та інші нормативно-правові акти для забезпечення економічної безпеки підприємств?

- а) дуже терміново
- б) терміново, але можна почекати
- в) не має потреби у прийнятті
- г) важко відповісти

21. На який з наведених нижче органів державної влади має бути покладено управління та координацію процесу забезпечення економічної безпеки України (вибрати один)?

- а) Верховна Рада України.
- б) Кабінет Міністрів України.
- в) Адміністрація Президента України.
- г) Рада національної безпеки і оборони України.
- д) Міністерство економіки України.
- ж) Міністерство внутрішніх справ України.
- з) СБУ.
- к) інше (вказіть)

22. Які ризики на Вашу думку, найчастіше виникають у процесі діяльності туристичного підприємства? Оцініть їх за 10 бальною шкалою.

Вид ризику	Оцінка

Фінансовий ризик	
Інвестиційний ризик	
Інноваційний ризик	
Кадровий ризик	
Комерційний ризик	
Ризик внутрішнього шпигунства	
Управлінський ризик	
Інше (вказіть)	

23. Скажіть, будь ласка, скільки Вам виповнилося років? _____ років

24. Яку освіту Ви одержали?

Середня чи середня спеціальна		Вища із вченим ступенем кандидата	
Незакінчена вища		Вища із вченим ступенем доктора	
Вища без вченого ступеня		Інше (вказіть)	

25. З якими з наведених нижче сфер пов'язана Ваша професійна діяльність?

Державна служба		Наука/освіта	
Органи законодавчої влади		Бізнес	
Неурядові організації		Інше (вказіть)	

Висловлюємо подяку за участь в опитуванні!

Додаток Б

Напрями та організаційно-економічні засоби зміцнення економічної безпеки туристичного підприємства